

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Pedagogická fakulta

Katedra společenských věd

Bakalářská práce

Martin Zbránek

Život v Brozanech nad Ohří během druhé světové války
a bezprostředně po ní očima pamětnice a možné využití
tohoto tématu v pedagogické praxi

Olomouc 2022

Vedoucí práce: PhDr. Pavel Kopeček, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci vypracoval samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpal, uvádím v seznamu použité literatury a zdrojů.

V Olomouci, dne 7.4. 2022

.....

Martin Zbránek

Poděkování:

Děkuji panu PhDr. Pavlu Kopečkovi, Ph.D., za odborné vedení bakalářské práce. Dále děkuji své babičce, Anně Zbránkové, jejíž vzpomínky umožnily vznik této práce.

Obsah

Úvod	6
1. Dětství a rodinné poměry Anny Zbránkové (roz. Novotné).....	8
2. Předválečná situace v Brozanech nad Ohří a okolí	10
3. Počátky česko-německého napětí, působení Konráda Henleina a situace na sledovaném území	12
3.1 Situace v česko-německých vztazích v období první republiky.....	12
3.2 Působení Konráda Henleina a jeho ohlasy v okolí Brozan nad Ohří	13
4. Následky mnichovské dohody, její dopady na sledovaný region a její vnímání mezi obyvateli Brozan nad Ohří.....	16
4.1 Percepce mnichovské dohody mezi občany Brozan nad Ohří	16
4.2 Sociální a ekonomické dopady mnichovské dohody na sledovaný region	17
5. Všední život obyvatel v Protektorátu Čechy a Morava na příkladech obyvatel Brozan nad Ohří.....	19
5.1 Veřejná správa	19
5.2 Česká otázka a možnosti jejího řešení	20
5.3 Hospodářská situace v Protektorátu Čechy a Morava, specifika sledované oblasti	23
5.3.1 Nucené pracovní nasazení	23
5.3.2 Řízené hospodářství a jeho úskalí	24
5.4 Osudy židovského obyvatelstva, tábor Terezín	26
6. Blížící se konec války a události v okolí Brozan nad Ohří s ním spojené	28
6.1 Letecká válka.....	28
6.2 Ústup a útěk německých vojáků, příjezd ruských vojsk	28
6.3 Útěk civilistů a poválečný odsun Němců	29
6.4 Mimořádný lidový soud v Litoměřicích, exekuce v Brozanech nad Ohří.....	31
7. Možné využití tématu v pedagogické praxi.....	33
7.1 Důvody pro využití tématu v pedagogické praxi.....	33
7.2 Přípravy na dvě vyučovací jednotky s využitím daného tématu	35

7.2.1 Příprava na vyučovací jednotku s využitím tématu jako pouhé ilustrace.....	35
7.2.2 Příprava na vyučovací jednotku s prvky regionální historie a s využitím tématu...	38
Závěr.....	41
Seznam pramenů.....	43
Seznam literatury.....	43
Seznam internetových zdrojů	46
Seznam zkratk.....	47
Seznam příloh.....	47

Úvod

Tato bakalářská práce si klade za cíl popsat život v obci Brozany nad Ohří na Litoměřicku a v okolí za druhé světové války. Základním pramenem, na kterém bude celá práce založena, budou audionahrávky vzpomínek autorovy babičky, Anny Zbránkové (roz. Novotné)¹, která se v Brozanech nad Ohří narodila v roce 1922 a celou válku tam prožila. Audionahrávky byly pořízeny ještě před smrtí Anny Zbránkové v roce 2015. Jednotlivé kapitoly budou popisovat jednotlivá témata, která ovlivňovala život na Litoměřicku. Témata budou uvedena i v širším historickém kontextu, s cílem vytvořit text, který bude sloužit jako validní výpověď o životě za druhé světové války se všemi souvislostmi, tedy i s dopady nadregionálních událostí. Tam, kde to bude možné, bude primární pramen validován za použití dalších pramenů, ať už se bude jednat o různé dokumenty, vzpomínky jiných pamětníků, dobový tisk, či informace z rodinného archivu. V první kapitole této bakalářské práce bude popsáno prostředí, ve kterém Anna Zbránková vyrůstala a také rodinné či majetkové poměry, protože ty zcela jistě ovlivňovaly její náhled na události kolem ní. Ve druhé kapitole budou stručně shrnuty ekonomické a sociální podmínky sledované oblasti. Třetí kapitola bude pojednávat o rostoucím napětí v česko-německých vztazích, osobnosti Konráda Henleina a ohlasy, které jeho činnost vyvolala v okolí pamětnice. Ve čtvrté kapitole budou shrnuty následky mnichovské dohody, ať už se jedná o následky psychologické, sociální či ekonomické. Pátá kapitola se bude soustředit na všední život v Protektorátu Čechy a Morava a jeho podmínky budou ilustrovány na příkladech ze vzpomínek pamětnice. V šesté kapitole pak budou popsány události spojené s blížícím se koncem druhé světové války, které se přímo dotýkaly sledované oblasti. V poslední kapitole pak bude nastíněno možné využití zpracovaného tématu v pedagogické praxi.

Cílem této bakalářské práce není podat ucelený a vyčerpávající chronologický popis událostí druhé světové války. Cílem této práce je uchovat vzpomínky pamětnice, podat tak obraz dopadů druhé světové války na společnost a hlavně na běžného člověka. Dopady historických událostí na život jednotlivců jsou při historickém výkladu často opomíjeny. Mohou přitom napomoci pochopení historických situací, událostí i souvislostí a měly by tak být zakomponovány i do výuky dějepisu. Dokáží totiž přiblížit a konkretizovat jinak často odosobněný historický výklad plný jmen a letopočtů. Ukazují nám, že historie je v první řadě životním příběhem našich předků. Pamětníků druhé světové války navíc kvapem ubývá, a je

¹ Dále jen Anna Zbránková.

tedy důležité existující výpovědi o tomto období lidských dějin uchovat. Tato práce je navíc psána v době, kdy na Ukrajině probíhá krvavá válka, v níž opět vidíme stejný zdrcující dopad válek na civilisty. Více než kdy jindy je proto na místě o těchto dopadech mluvit a učit.

1. Dětství a rodinné poměry Anny Zbránkové (roz. Novotné)

7. listopadu 1922 se Antonínu Novotnému a Julii Novotné (roz. Průkové) narodila Anna Novotná. Byla prvním z celkově tří potomků Antonína a Julie. Po Anně se v roce 1924 narodil její bratr Antonín Novotný (toho jména třetí) a v roce 1932 bratr Miroslav. Před manželstvím s Julií byl Antonín Novotný už dvakrát ženatý, v obou případech ovdověl. Z manželství s Annou Kubíkovou měl dceru Marii a z manželství s Marií Fiedlerovou dceru Libuši. Antonín Novotný se narodil v říjnu roku 1883. Jeho otec byl Josef Novotný, domkář žijící v Brozanech nad Ohří, který se před narozením Antonína přestěhoval do domu číslo 151. V tomto domu posléze vyrůstala i Anna Novotná. Podle sčítání lidu z roku 1921 víme, že před narozením Anny žilo v domě č. 151 šest lidí, a to Antonín Novotný s dcerami Libuši a Marií, rodiči Josefem a Marií a služebnou Marií Benešovou. Brozany nad Ohří, obec v Ústeckém kraji nedaleko Litoměřic, Roudnice nad Labem či Terezína, měly v tomto období okolo 1100 obyvatel a spadaly do okresu Roudnice nad Labem.²

Na poměry v rodině Anny Novotné měl bezesporu největší vliv právě její otec, Antonín. Ten byl starším ze dvou bratrů. Už od mládí byl velmi silně věřící, což dokazují i jeho paměti, které sepsal v roce 1963, dvanáct let před svou smrtí. V nich vzpomíná na své dětství, ve kterém zcela jasně hrál velmi velkou roli církevní život v obci. Antonín, byť starší ze dvou bratrů, byl slabší a méně průbojný. Jeho bratr Václav se ale v průběhu první světové války, ve které bojoval na východní frontě, začal pohřešovat, a zodpovědnost za rodinný statek tak přešla čistě na Antonína. Roli, kterou v jeho životě hrála jeho víra dobře ilustrují i jeho dopisy, které psal z první světové války domů, a které jsou plné vět typu: „*Však když jest nouze nejvyšší, bývá pomoc Boží nejbližší*“.³ Antonín Novotný vždy tíhl k hudbě, a to zejména ke hře na varhany v kostele. Dobře se učil a ke vzdělání měl obecně blízko. Vzpomínal například, že „*matka by byla chtěla, když jsem vychodil školu, kdybych mohl na studie. Byla by bývala ráda měla syna kněze. Ale že jsem byl slabý a nepřiliš zdráv a také, že tehdy neměli na studie peníze, sešlo z toho*“.⁴ I když ze studií sešlo, a Antonín Novotný zůstal v Brozanech, kde založil rodinu a staral se o hospodářství, láska ke vzdělání a hudbě ho neopustila. Stal se varhaníkem v brozanském kostele sv. Gotharda, a vedl také místní kostelní pěvecký sbor. Pro kostel také ručně přepisoval noty. Když to zjistila příslušnice šlechtického rodu Lexů z Aehrenthalu, kteří

² RŮŽKOVÁ, Jiřina a Josef ŠKRABAL, 2006. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005 1. díl*. Praha: Český statistický úřad. ISBN 80-250-1310-3. s. 384.

³ NOVOTNÝ, Antonín, 1915. *Dopis. Drazí Rodiče!* Lovosice.

⁴ NOVOTNÝ, Antonín, 1963. *Moje paměti*. Brozany nad Ohří.

vlastnili klášter v sousedních Doksanech, věnovala mu množící stroj. Novotný také vlastnil velké množství knih, které ochotně půjčoval všem zájemcům v obci. Anna Novotná tak vyrůstala v rodině, která byla velmi silně věřící, zakládala si na vzdělání a humanistických ideálech. Byla to také rodina, která vlastnila nemalou zemědělskou půdu a menší hospodářství. Tento majetek získali díky poměrně rozvážnému hospodářství Josefa Novotného, otce Antonína Novotného. Anna vychodila obecnou školu v Brozanech nad Ohří, poté pokračovala měšťanskou školou v Roudnici, a ještě před válkou vystudovala dvouletou Soukromou odbornou školu pro ženská povolání sester sv. Kříže v Holešově. Tam se seznámila se sestrou svého budoucího manžela. Anna se, byť nikdy nedosáhla žádného akademického titulu, celý život intenzivně sebevzdělávala a zůstala sečtělá. Tato přirozená inteligence je znát i ze způsobu s jakým předkládala své vzpomínky.

2. Předválečná situace v Brozanech nad Ohří a okolí

Brozany nad Ohří nebyly nikdy zvlášť velkou obcí, nicméně díky své poloze nedaleko hranic Sudet⁵ se nacházely poměrně ve středu dění. Od největšího města v okolí, Litoměřic, jsou Brozany nad Ohří vzdáleny přibližně deset kilometrů. Přibližně poloviční vzdálenost pak dělí Brozany a Terezín, přibližně stejně daleko je to pak do Roudnice nad Labem, dalšího většího města. Právě do okresu Roudnice nad Labem Brozany před válkou spadaly, byť dnes patří do okresu Litoměřice.

Co se hospodářství týče, region byl poměrně prosperující. Půda v této oblasti byla velmi úrodná. V regionu mělo velkou tradici chmelařství, a s ním spojené pivovarnictví. Už před polovinou 18. století se v litoměřickém regionu nacházelo až 48,6% všech chmelnic v Čechách.⁶ V samotných Litoměřicích byly na začátku 20. století hned dva pivovary.⁷ V Bohušovicích nad Ohří byl také pivovar. Postupem času se v regionu začalo pěstovat poměrně dost cukrovky a začaly vznikat cukrovary. V roce 1925 byl podíl z orné půdy, na kterém byla vyseta cukrovka, ve sledované oblasti až 14,9%.⁸ Cukrovar byl také v Bohušovicích. Konečně i nedaleko Brozan nad Ohří, ve vesnici Doksany, která se nachází hned na druhém břehu řeky Ohře, byl cukrovar, který byl zrekonstruován v roce 1926.⁹

Co se týče podniků v Brozanech nad Ohří, Antonín Novotný ve svých pamětech píše, že se v obci nacházely přibližně čtyři hostince, čtyři obchody se smíšeným zbožím a tři řeznictví.¹⁰ Dále byl v obci mlýn a obecní škola. Děti, které chtěly pokračovat na měšťanku musely docházet do Roudnice nad Labem. Z památek se v Brozanech vyskytovala zejména tvrz z přelomu 16. a 17. století, mlýn z šestnáctého století a, původně románský, kostel.¹¹ Brozany byly v nejbližším místě vzdáleny od Sudet jen asi 9 kilometrů. Bylo velmi běžné, že děti z českých rodin trávil nějaký čas u německých rodin v pohraničí, a naopak. Na tento tzv. handl

⁵ V rámci zpřehlednění bude v této práci používán zastřešující termín Sudety pro oblast pohraničí s vyšším podílem německého obyvatelstva, která byla po mnichovské dohodě odtržena.

⁶ KŘIVKA, Josef, 1970. *Územní rozšíření a plocha chmele v Čechách od poloviny 17. do poloviny 19. století*. In: *Vlastivědný sborník 1970, ročník VII.: Litoměřicko*. Litoměřice: Okresní muzeum Litoměřice, s. 45-70. ISSN 0075-9988. s. 47.

⁷ BENEŠOVÁ, Miroslava, Jan SMETANA, Oldřich KOTYZA a Jindřich TOMAS, 1997. *Dějiny města Litoměřic*. Litoměřice: Město Litoměřice. ISBN 80-238-4357-5. s. 303.

⁸ DUDEK, František, 1985. *Monopolizace cukrovarnictví v českých zemích do roku 1938*. Praha: Academia. s. 193.

⁹ MAŠKOVÁ, Linda, 2003. *Aehrenthalský pivovar*. Industriální topografie [online]. [cit. 2022-02-22]. Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V000033>.

¹⁰ NOVOTNÝ, Antonín, 1963. *Moje paměti*. Brozany nad Ohří.

¹¹ SEDLÁČEK, August, 1923. *Hrady, zámky a tvrze království českého díl XIV*. s. 421

šel v dětství i mladší bratr Antonína Novotného Václav, a později i sestra Anny Zbránkové Libuše. Vzájemný kontakt Němců a Čechů tedy fungoval poměrně bezproblémově. Tento stav ale neměl dlouho vydržet.

3. Počátky česko-německého napětí, působení Konráda Henleina a situace na sledovaném území

3.1 Situace v česko-německých vztazích v období první republiky

Už od okamžiku, kdy se začalo uvažovat o vzniku samostatné československé republiky, bylo poměrně jasné, že jednou z jejich nejpálčivějších vnitropolitických otázek bude právě otázka národnosti. Zejména čeští Němci představovali skupinu obyvatelstva, která už poměrně dlouho soupeřila s Čechy o politické i ekonomické postavení, a to už v době habsburské monarchie. Tyto problémy nebyly nikdy úspěšně vyřešeny a jejich podstata tak zůstala platná až do období první republiky.¹² Vyhlášení Československé republiky se u německé menšiny neshledalo s přílišným nadšením, nechvalně proslulé demonstrace a potyčky 4. března 1919 jsou toho jasným důkazem. Postupem času se ale německá menšina začala do politické situace Československé republiky začleňovat jako plnoprávná skupina obyvatel. Ve volbách do parlamentu v roce 1920 již Německá sociální demokracie získala 11 % hlasů, což byl tehdy třetí nejlepší volební výsledek.¹³ Následující vývoj se nedá označit za bezproblémový, nicméně tyto problémy nebyly vyhrocené.

Za začátek změny v intenzitě těchto problémů může být považována světová hospodářská krize. Ta do Československé republiky přišla s mírným zpožděním oproti většině jiných států, nicméně přišla s poměrně silnými dopady. Meziválečné hospodářství Československa bylo obecně silně zaměřeno na export. Export samotný začal v rámci světové hospodářské krize dosti stagnovat. V celém Československu nebyla situace dobrá, nicméně ještě mnohem horší byla konkrétně v Sudetech. To bylo zapříčiněno mimo jiné specifickým zaměřením průmyslu, který se v Sudetech nacházel. Tamní průmysl se totiž specializoval na výrobu porcelánu, hraček, hudebních nástrojů, či sklářství a textilnictví. Některé tyto oblasti spoléhaly na vývoz až z 96 %. Tyto problémy vedly k velkému nárůstu nezaměstnanosti, která byla u Němců průměrně dva a půlkrát větší než u Čechů.¹⁴ Například v lednu 1936 bylo bez

¹² KURAL, Václav a Zdeněk RADVANOVSKÝ, 2002. *"Sudety" pod hákovým křížem*. Ústí nad Labem: Albis international. ISBN 80-860-6766-1. s. 23-24.

¹³ PEŠEK, Jiří, 2018. *Vznik, charakter a konec první Československé republiky: Několik úvah k aktuálním diskusím*. *Český časopis historický*. 116(3), 659-692. ISSN 08626111. s. 678.

¹⁴ MAJEWSKI, Piotr Maciej, 2014. *Sudetští Němci 1848-1948: dějiny jednoho nacionalismu*. Brno: Conditio humana ve spolupráci s Muzeem druhé světové války v Gdaňsku. Monographiae (Conditio humana). ISBN 978-80-905323-2-8. s. 286-287.

práce téměř 300 000 obyvatel Sudet.¹⁵ Tyto vážné ekonomické problémy zcela jistě sloužily jako úrodná půda pro radikalizační živly, které v tomto období začaly v Sudetech působit.

3.2 Působení Konráda Henleina a jeho ohlasy v okolí Brozan nad Ohří

Obyvatelé Brozan nad Ohří, byť ty se nenacházely přímo v Sudetech a byt' v nich nežilo příliš mnoho Němců, si poměrně brzo povšimli rychle vzrůstajícího napětí. Anna Zbránková vzpomínala, že „*to bylo na kordy dycky. Celou dobu, co já si pamatuju, tak takovýhle určitý živly v tom pohraničí furt nebyly spokojený s tím, že jsou, jakoby v republice, žejo. A on ten Henlein ten tam byl velký pán*“.¹⁶ Je na místě si uvědomit, že co pro Annu Zbránkovou bylo „dycky“ nebo „co si pamatuju“ neznamenalo před začátkem druhé světové války moc dlouhé časové období. Narodila se na konci roku 1922, a byt' se doma pravděpodobně o situaci poměrně často hovořilo, není pravděpodobné, že by ji začala vnímat dříve, než kolem roku 1929 a později, kdy se právě začaly v pohraničí projevovat problémy způsobené světovou hospodářskou krizí.

Konrád Henlein, bankovní úředník, později cvičitel v Turnverbandu, sudetoněmecké tělocvičné organizaci, byl charismatický a dokázal dobře oslovit a nadchnout masu lidí.¹⁷ Stal se tak ideálním kandidátem na politického vůdce nespokojené menšiny. Je nepravděpodobné, že by jednal čistě ze své vůle. Stal se spíše jakousi loutkou. Tuto roli však hrál velmi dobře. Ještě před jeho vzestupem ale působila v pohraničí strana DNSAP. Ta byla v úzkém kontaktu s německou NSDAP. Právě v době probíhající hospodářské krize DNSAP otevřeně volalo po odtržení českého pohraničí a jeho připojení k Německu. DNSAP byla v roce 1933 rozpuštěna.¹⁸ V říjnu téhož roku pak Henlein založil Sudetendeutsche Heimatfront, do které přestoupilo značné množství původních členů DNSAP. Henlein dostával podstatnou finanční podporu ze strany Německa. O tom ostatně mluvila i Anna Zbránková: „*No jistě, tak říše ho finančně podporovala, tady byla svoboda tak jistě tak mohl.*“¹⁹ Zajímavé je, že finanční podpora Henleinovi ze strany říše nebyla před válkou známa, nebo alespoň nebyla dokázána. Foustka ve své knize z roku 1937 zmiňuje, že na otázky ohledně financování henleinovci většinou

¹⁵ ZIMMERMANN, Volker, 2001. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)*. Praha: Prostor. Obzor (Prostor). ISBN 80-720-3390-5. s. 161.

¹⁶ ZBRÁNKOVÁ, Anna, 2009. *Vzpomínky Anny Zbránkové na dětství v průběhu druhé světové války*. [MP3 záznam] Vsetín.

¹⁷ FOUSTKA, Radim Neumann, 1937. *Konrád Henlein: neoficiální historie jeho strany*. Praha: Volná myšlenka. s.18.

¹⁸ PASÁK, Tomáš, Milan NAKONEČNÝ a Jana PASÁKOVÁ. *Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945*. Praha: Práh, 1999. ISBN 80-7252-017-2. s. 105.

¹⁹ ZBRÁNKOVÁ, Anna. *c. d.*

odpovídali mlčením, či prostým tvrzením, že ze zahraničí žádný kapitál nepřijímají.²⁰ Nezvratné důkazy o tom, že Henlein byl skutečně finančně podporován Říší, vyšly najevo až v rámci mezinárodního soudního dvora v Norimberku. Mezi lety 1935-1937 získala Henleinova strana přibližně 1 milión marek.²¹

Konrád Henlein pořádal časté veřejné akce, na kterých proklamoval své názory a požadavky své strany. Jelikož mnozí obyvatelé Brozan nad Ohří jezdili v dětství na tzv. handl do Sudet, jeho počínání bylo sledováno i mezi nimi. Anna Zbránková na to vzpomínala: „První o tom Henleinovi bylo, když Libuše byla v Němcích. On v tom Ústí velice to všechno organizoval. A když Libuše byla v těch Němcích, tak oni tam měli nějakou, ta byla z rodiny. A ona zásadně tam do toho Ústí na toho Henleina jezdila. A oni byli tak nadšení! No jistě, tak on jim taky sliboval... Budou doma, budou v Říši, budou mít všechno...“²² Její sestra Libuše byla na handlu v Třebouticích u rodiny Šmídů, zatímco dcera Šmídů, Gréta, byla u Novotných v Brozanech.²³

Henleinovi a jeho spolupracovníkům se postupem času dařilo také eliminovat jakoukoli konkurenci v rámci dalších sudetoněmeckých stran. Například se jim podařilo prakticky zlikvidovat Bund der Landwirte, když jim nabídli sjednocení s Heimatfrontou, a poté, co odmítli, je nařkli z jednání proti společnému zájmu sudetských Němců. V následujících volbách získal Bund der Landwirte pouze 1,8% hlasů.²⁴ Henleinovy veřejné akce byly postupem času často záminkou ke rvačkám. Foustka například popisuje událost z pátého května 1935 z Dolního Litvínova, kdy byl jeden z českých řečníků „jedním z pořadatelů udeřen. To byl povel k bitce, za níž přítomní henleinovci křičeli „Ven s českými psy!!“²⁵

Zlomovými, co se týče česko-německých vztahů, se pak staly parlamentní volby v roce 1935. V těch Sudetendeutsche Partei, neboli přejmenovaná Sudetendeutsche Heimatfront, získala nejvíc hlasů ze všech kandidujících stran. Celkem získala 15,2 % hlasů a v nové poslanecké sněmovně tak obsadila celkem 44 mandátů z celkového počtu 300.²⁶ Za úspěchem SdP stála mimo jiné na svou dobu velmi moderní volební kampaň. Henlein objížděl s kolonou

²⁰ FOUSTKA, Radim Neumann. c. d. s. 57.

²¹ KUČERA, Jaroslav, 1997. Mezi Wilhelmstraße a Thunovskou.: Finanční podpora Německé říše Sudetoněmecké straně v letech 1935-1938. *Český časopis historický*. 95(3), 387-410. ISSN ISSN 0862-6111., s 404.

²² ZBRÁNKOVÁ, Anna. c. d.

²³ NOVOTNÝ, Antonín, 1963. *Moje paměti*. Brozany nad Ohří.

²⁴ Statistická ročenka republiky Československé. Praha: Orbis, 1936, 1936(1), s 269.

²⁵ FOUSTKA, Radim Neumann. c. d. s. 33.

²⁶ Statistická ročenka republiky Československé. Praha: Orbis, 1936, 1936(1), s 269 – 270.

aut s rozhlasovým zařízením všechny okresy, v nichž převažovalo německé obyvatelstvo. Byl obklopen uniformovanou stráží. Nezřídka docházelo k zastrašování odpůrců.²⁷ Výsledky voleb v roce 1935 znamenaly zásadní proměnu podoby sudetoněmecké politické reprezentace. Z roztržitěné a nejednotné se stala poměrně sjednocenou, silnou a jednotnou. Díky specifickému způsobu přepočtu hlasů na mandáty sice ve výsledku o jeden mandát více získali agráři, a tím pádem nedošlo k tomu, že by SdP skládala vládu, nicméně i přes tento fakt zůstávala situace poměrně komplikovanou. SdP se navíc postupem času začala čím dál souhlasněji vyjadřovat ohledně politiky nacistického Německa. Zastrašování odpůrců šlo ruku v ruce s indoktrinací mládeže a obecnou propagandou. Například v Nejdku v roce 1937 byla mládež pod vedením W. Schelbergera cvičena po vzoru SS v branné výchově.²⁸

²⁷ MAJEWSKI, Piotr Maciej. *c. d.* s. 325.

²⁸ TOMS, Jaroslav, 2003. Poznámky k některým otázkám protistátní činnosti henleinovců v severozápadních Čechách před "Mnichovem." In: *Historie okupovaného pohraničí 1938 - 1945*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, s. 113-152. ISBN 80-7044-459-2. ISSN 1212-3439. s. 116.

4. Následky mnichovské dohody, její dopady na sledovaný region a její vnímání mezi obyvateli Brozan nad Ohří

4.1 Percepce mnichovské dohody mezi občany Brozan nad Ohří

Podrobným průběhem jednání, které vyústily v podepsání mnichovské dohody se tato práce nemá ani nebude zaobírat. Tento průběh je všeobecně známý a na mnoha dalších místech zpracovaný. Na obyvatele Brozan nad Ohří měla mnichovská dohoda samozřejmě v první řadě psychologický dopad. Pocit zrady, bezradnosti, nejistota z dalšího vývoje, ztráta jistot. To byly emoce, které velmi silně rezonovaly v okolí Anny Zbránkové: *„To víš, že byli všichni prostě nešťastní, že je to prostě lumpárna. Že nás takhle prodali. Protože každý věřil, že když se o tom v tom Mnichově jednalo, tak že nás ta Anglie nebo ta Francie nedá, že nás nenechaj. To bylo přesvědčení snad devadesáti procent lidí, přece nás nemůžou dát! Přece nás nenechaj! No, a maucta. A bylo to.“*²⁹

S mnichovskou dohodou je neodmyslitelně spjato téma, které se dodnes často probírá i mezi laickou veřejností. Tímto tématem je otrepaná otázka, zda se měli obyvatelé ČSR zabránit Sudet vojensky bránit. Anna Zbránková tvrdila, že v jejím okolí *„velká většina říkala, že je to nesmysl, že nás rozmlátěj. No byla část lidí, takových Sokolů a tak, že „neměli jsme se, neměli jsme se nechat“.* Ale normální, rozumní lidi, věděli, že by to opravdu bylo k ničemu. Tak oni byli nachystaní, tolkého vojska toliko zbrání! To byla spíš taková fantazie, že bychom se ubránili.“³⁰ Na přesvědčení Sokolů o nutnosti obrany republiky vzpomínal i jiný pamětník, Zdeněk Purš, který se zúčastnil Všesokolského sletu v roce 1938, a obdivoval nadšení hájit vlast.³¹ Mezi důvody, proč bylo rozumné se nebránit, zmiňovala Anna Zbránková také velké procento Němců, kteří by podle ní zaručeně přeběhli na druhou stranu. V bývalém politickém okrese Roudnice nad Labem nebyla německá menšina nikterak obzvláště početná, nicméně hned v sousedním okrese Litoměřice již bylo podle sčítání lidu 60 703 Němců z celkového počtu 97 775 obyvatel.³² Nálada mezi českými Němci se postupem času radikalizovala, a byť je otázka kolik z nich by opravdu v případě ozbrojeného konfliktu kolaborovala s Německem, zcela jistě by se nejednalo o zanedbatelné množství lidí. Zvláště po anšlusu Rakouska zesílil

²⁹ ZBRÁNKOVÁ, Anna. c. d.

³⁰ Tamtéž.

³¹ ZELENÝ, Karel, 1999. *Vyhnání a život Čechů v pohraničí 1938-1945*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů. Vzpomínky (Print-Typia). ISBN 80-858-6468-1. s. 93.

³² Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930, Díl I: Růst, koncentrace a hustota obyvatelstva, pohlaví, věkové rozvrstvení, rodinný stav, státní příslušnost, národnost, náboženské vyznání. Praha: Státní úřad statistický, 1934. s. 28.

odpor sudetských Němců k republice. Skvěle to ilustruje také nárůst členské základny SdP. Od začátku března do konce dubna 1938 stoupl počet členů Sudetendeutsche Partei téměř na dvojnásobek, a to na 1 047 178 členů.³³

Často probíraným tématem v rámci debaty o kladech a záporech případného vojenského vzdoru je také systém opevnění, které bylo v ČSR vystavěno. Toto opevnění bylo například i v Roudnici. Anna Zbránková na opevnění vzpomínala také: „*protože se stavělo, všude to... no šak aj v Roudnici ještě byly ty bunkry, ty betonový, proti Německý říši. Ale když to vezmeš... taková říše, a chystali se na to tak dlouho, tak by to prostě rozbili všechno.*“³⁴ V Roudnici nad Labem je dodnes jeden tzv. řopík zachován a je v něm zřízeno Muzeum čs. opevnění Roudnice nad Labem.³⁵

4.2 Sociální a ekonomické dopady mnichovské dohody na sledovaný region

Kromě psychologického dopadu měla mnichovská dohoda také sociální a ekonomický dopad na sledovaný region. Kromě všeobecného rapidního zhoršení vztahů mezi Čechy a Němci se jednalo zejména o vlnu českých uprchlíků z pohraničí do vnitrozemí. Ti přechali před všeobecným terorem, který se v pohraničí po 29. září 1938 rozpoutal v plném rozsahu, byť jeho počátky byly sledovatelné i dříve v tomtéž roce. Jeho oběti byli obecně nejrůznější, více či méně aktivní, odpůrci režimu, ať už se jednalo o Čechy, Židy či německé odpůrce. Bití českých školáků, nejrůznější rvačky, vyhrožování, vyhazování z práce, rozbíjení oken a další projevy nenávisti byly prakticky na denním pořádku.³⁶ Na to vzpomínaly i další pamětnice. Růžena Větrovcová například zmiňovala, že její rodině Němci vyhrožovali pověšením na telegrafní tyče. Miluše Peková pak popisovala, že jejímu otci bylo vyhrožováno, že jeho hlavou bude „vyflastrována“ silnice.³⁷

Brozany nad Ohří se nacházely v bezprostřední blízkosti hranic se Sudetami. Poslední železniční stanice před hranicemi Sudet se navíc nacházela v Bohušovicích nad Ohří, které jsou od Brozan vzdáleny sotva pět kilometrů. Anna Zbránková na vlnu útěků z pohraničí do vnitrozemí vzpomínala: „*Potom se to strašně stěhovalo, ty lidi tam nemohli vydržet. Bylo to*

³³ MAJEWSKI, Piotr Maciej. c. d. s. 350.

³⁴ ZBRÁNKOVÁ, Anna. c. d.

³⁵ Muzeum čs. opevnění Roudnice nad Labem. Řopík Roudnice [online]. [cit. 2022-03-05]. Dostupné z: <https://www.ropikroudnice.cz/>.

³⁶ KURAL, Václav a Zdeněk RADVANOVSKÝ. c. d. s. 53.

³⁷ KURAL, Václav a Zdeněk RADVANOVSKÝ. c. d. s. 55.

všude rozružený. A to se stěhovaly celý rodiny. Proto taky Libuše potom, když dostudovala, tak nemohla najít místo, protože bylo z toho pohraničí všude tady hrozně lidí, kteří sháněli práci.“³⁸

Právě v Bohušovicích nad Ohří mnoho uprchlíků přechodně zůstávalo. Ve sledovaném období požádalo v Bohušovicích o ubytování 170 uprchlíků. To je ale pouze zlomek všech osob, které tudy prošly, neboť naprostá většina z nich pokračovala dále do vnitrozemí. Ti, co neměli kam dále jít, byli přechodně ubytováni ve škole, či u různých rodin v bytech. K dodatečnému převozu nábytku a majetku bylo úřadem v Bohušovicích zařízeno dodání povozů. Dále se pak se stejným cílem přihlásili i dobrovolníci s vozidly. Tímto způsobem byla do Bohušovic například přestěhována kompletně měšťanská škola z Lovosic.³⁹ Ti, co měli větší štěstí a měli ve vnitrozemí příbuzné, šli za nimi. Tak například i rodina Zdeňka Purše, která před mnichovskou dohodou bydlela v Něstemicích, našla ubytování u babičky v Dobříně u Roudnice nad Labem, nedaleko Brozan, kde se jich poté tísnilo pět v jednom malém bytě.⁴⁰ V průběhu jednoho roku tak ze Sudet uprchlo až 193 000 lidí.⁴¹

Zvláště v prvních dnech po uzavření mnichovské dohody byl nával uprchlíků velmi silný. Do 29. března 1939 mohli Češi na odstoupených územích optovat pro státní příslušnost k Československu. V dalších letech už byla situace složitější. Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava byla snaha vyhostit z Říšské župy Sudety i zbylé Čechy. To ale nebylo snadné, protože v Protektorátu tak nastával přetlak obyvatelstva. Například v roce 1942 hlásil hejtman okresu Roudnice nad Labem, že v jeho okrese už žije 5000 bývalých obyvatel Sudet a požadoval zamezení dalšího přesídlování.⁴²

³⁸ ZBRÁNKOVÁ, Anna. *c. d.*

³⁹ ŠKOBIS, Richard, 1967. Evakuace z Litoměřicka po Mnichovu a osudy Máchova pomníku za okupace. In: *Vlastivědný sborník 1967, ročník IV.: Litoměřicko*. Litoměřice: Okresní muzeum Litoměřice, s. 70-75. ISSN 0075-9988. s. 71-72.

⁴⁰ ZELENÝ, Karel. *c. d.* s. 93.

⁴¹ KURAL, Václav a Zdeněk RADVANOVSKÝ. *c. d.* s. 60.

⁴² BRANDES, Detlef, 2015. *Germanizovat a vysídlit: nacistická národnostní politika v českých zemích*. Praha: Prostor. Obzor (Prostor). ISBN 978-80-7260-310-7. s. 132.

5. Všední život obyvatel v Protektorátu Čechy a Morava na příkladech obyvatel Brozan nad Ohří

5.1 Veřejná správa

Poté, co v březnu roku 1939, po okupaci zbytku Československa, vznikl Protektorát Čechy a Morava, došlo k mnohým změnám. V první řadě musela být vyřešena otázka, jakou formu bude mít veřejná správa nově nabytého území, které se ocitlo pod kontrolou Německa. Celý první měsíc okupace byla správa organizována čistě vojensky. Cílem vojenské správy Protektorátu bylo kontrolovat okupované území, zajistit jeho přesun pod ruku Říše, a samozřejmě také potlačit jakýkoli odpor, který by se naskytl. V praxi měly veškeré dosavadní formy veřejné správy pokračovat nadále, ale s tím rozdílem, že se ocitly pod podrobným dohledem německých orgánů. Správa okupační armády byla rozčleněna do tří stupňů. Na úrovni armádních skupin, které na území Protektorátu působily dvě, se nacházeli tzv. šéfové civilní správy. Druhým stupněm byli správní šéfové při velitelství armádních sborů, kteří byli dohromady čtyři. Posledním článkem vojenské správy byli oberlandráti, kterých v Čechách působilo celkem 23.⁴³ V rámci této počáteční fáze správy Protektorátu Čechy a Morava patřily Brozany nad Ohří do oberlandrátu, který byl spravovaný z Mělníku.

S vojenskou správou souvisela také přítomnost německých vojsk. Jejich výskyt v okolí Brozan nad Ohří měl v první řadě psychologický dopad. Jak říkala Anna Zbránková: „*furt byl strach, furt byl strach.*“⁴⁴ Kromě psychologického dopadu ale působil také ekonomický dopad, protože „*jak ti německý vojáci se posunovali, tak nebylo nikde nic. Všechno vykoupili, všechno vykoupili, protože oni to měli jen za jednu marku deset korun nebo tak nějak to bylo. Oni všechno kupovali a všechno si posílali domů.*“⁴⁵ V návaznosti na tento fakt byl už od počátku okupace poměrně velký problém s nedostatkem určitého zboží. Měnový poměr byl opravdu nastaven 10 ku 1 a němečtí vojáci velmi aktivně posílali zásoby domů do Říše.⁴⁶

Vojenská správa byla oficiálně ukončena 16. dubna 1939. Kompetence, které v jejím průběhu zastávala armáda přešly částečně na úřad říšského protektora. Došlo k reorganizaci oberlandrátů, kterým se změnily nejen územní oblasti ale také kompetence. Nově jich

⁴³ MARŠÁLEK, Pavel, 1999. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Vodňář. ISBN 80-85889-26-9. s. 8-10.

⁴⁴ ZBRÁNKOVÁ, Anna. *c. d.*

⁴⁵ Tamtéž.

⁴⁶ MARŠÁLEK, Pavel. *c. d.* s. 12.

v Čechách bylo jen 12 a Brozany nad Ohří spadaly do oberlandrátu Kladno.⁴⁷ Německá strana dlouhodobě uvažovala, zda má přejít na čistě německou správu Protektorátu Čechy a Morava, nebo jestli má dojít k zavedení správy smíšené, kde by německé orgány kontrolovaly ty české. Nakonec došlo k postupnému rozšiřování německého elementu ve správě, nicméně nebyla nikdy čistě německá.⁴⁸ O tom, že i přes německý dozor stále existovala základní česká správa mluvila i Anna Zbránková: *„ještě tam byl starosta, Řehák. Ale potom do toho Volákovic statku přišel voják, on měl nějaké velké zásluhy, a ten tam pak dělal dozor. Na celý jednání v obci, když se o něčem jednalo, tak dohlížel on. Ještě bylo dobrý, že starosta tam byl, to byl přece náš chlap. A když se opravdu chystaly nějaké kontroly, tak on to sem tam jako pustil někomu, a ten zas někomu a tak. Takže se každý mohl nachystat.“*⁴⁹

Celá okupační politika byla poměrně chaotická a několikrát se během války měnila a přeorganizovávala. Měla improvizovaný charakter a její podoba se odvíjela mimo jiné v závislosti na průběhu války.⁵⁰ Se snahou o rozšíření německého elementu ve správě byly spojeny také povinné zkoušky z německého jazyka, zavedené pro státní úředníky. Ty byly velmi přísné, jejich nesložení znamenalo ztrátu práce, a vedlo úředníky často k zoufalým činům. Například v roce 1941 v Roudnici nesložil otec osmnácti dětí zkoušku z toho důvodu, že nevěděl, jak se německy řekne pestík chrpy, což ho dovedlo až k sebevraždě.⁵¹

5.2 Česká otázka a možnosti jejího řešení

Bezprostředně po vzniku Protektorátu Čechy a Morava se před okupačními orgány objevila další problematika. Šlo o to, jak vyřešit tzv. českou otázku. Situace, kdy se najednou pod okupačními silami ocitla nová, velmi početná, národnostní skupina si žádala rychlého řešení. Podle Konstantina von Neuratha měla mít národnostní politika v Protektorátu tři hlavní linie. Mělo dojít k rozbití veškerého českého úsilí o vlastní státnost. Dále měl být zachován český národ jako takový, a posléze měl být česko-moravský prostor začleněn do Velkoněmecké říše. Celá politika vůči Čechům měla být hlavně velkorysá.⁵² Zde je na místě připomenout, že Protektorát Čechy a Morava měl výjimečné postavení mezi ostatními okupovanými územími.

⁴⁷ MARŠÁLEK, Pavel. *c. d.* s. 23.

⁴⁸ BRANDES, Detlef. *c. d.* s. 111–112.

⁴⁹ ZBRÁNKOVÁ, Anna. *c. d.*

⁵⁰ MOHN, Volker, 2018. *Nacistická kulturní politika v Protektorátu: koncepce, praxe a reakce české strany*. Praha: Prostor. Obzor (Prostor). ISBN 978-80-7260-372-5. s. 32.

⁵¹ DYCKA, Václav, 2015. Kolaborace na Roudnicku. In: *Paměť a místo: Proměny společnosti ve 30. až 60. letech 20. století*. Ústí nad Labem: Filosofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, s. 209-263. ISBN 978-80-7414-765-4. s. 257.

⁵² BRANDES, Detlef, *c. d.* s. 24–25.

Bylo tomu tak zejména kvůli snaze zachovat průmyslovou výrobu, zejména pak tu zbrojní, protože na ní byla Říše poměrně značně závislá. Minimálně zpočátku byla tedy německá okupační politika mírnější než například v Polsku. Je ale pravda, že i pro Protektorát byly zpracovávány přísnější podmínky, ale ty byly, v rámci ekonomického kalkulu, odloženy na dobu neurčitou.⁵³

Nejisté vyhlídky na budoucnost, spolu s enormní psychologickou zátěží, působily mezi obyvateli Protektorátu Čechy a Morava jako katalyzátor pro vznik nejrůznějších teorií a šeptand. Jednou z nejčastější z nich bylo přesvědčení, že všechny Čechy čeká vysídlení někam na východ. Cílem tohoto vysídlení mělo být uvolnění životního prostoru Němcům. I Antonín Novotný, podle slov Anny Zbránkové, zpočátku věřil, „že tam potřebujou všude lidi na práci. On věřil, že nás po válce, když to vyhrajou, tak že nás všechny někam vystěhujou. Proto taky nechtěl nic zařizovat v tu válku. Maminka furt říkala, že by měli postavit novou pec. A on furt, že ne, že nás všechny vystěhujou.“⁵⁴ Konkrétně zvěsti o údajném plánovaném vysídlení všech Čechů byly velmi rozšířené. Reichssicherheitshauptamt, tedy hlavní říšský bezpečnostní úřad, ve svých hlášeníh několikrát upozorňoval na častý výskyt této šeptandy. Například v říjnu roku 1939 RSHA hlásila, že se již všeobecně věří, že Češi budou přesídlení a že je český národ vychováván k tomu, aby se raději dali utlouct, než by vydal Němcům svou půdu.⁵⁵ O tom, do jaké míry tyto teorie byly podložené, se dá spekulovat. Je totiž poměrně obtížné definovat jeden konstantní přístup, který by německá strana k Čechům zastávala. Stejně jako byl poměrně chaotický systém veřejné správy, byly i názory na řešení české otázky různorodé a proměnlivé. Například na poradě Hitlera s Neurathem a Frankem na podzim roku 1940 Hitler jasně uvedl, že totální vysídlení všech Čechů nepřipadá v úvahu, neboť sedm miliónů Čechů by nebylo kam umístit a jejich pozice by nebylo kým zaplnit.⁵⁶ Nicméně 6. října 1941 Hitler oznámil, že má v úmyslu všechny rasově nehodnotné elementy z prostoru celých zemských Čech vysídlit a přesadit na Východ.⁵⁷

O tom, co přesně znamená rasově nehodnotný element, se dá také spekulovat. Teoreticky měl být rasově hodnotným jedinec, u něhož samotného, ani u jeho rodiny, nepřevládaly tzv. slovanské atributy. Rasovou kategorizací Čechů se německé úřady zabývaly

⁵³ MOHN, Volker. *c. d.* s. 43.

⁵⁴ ZBRÁNKOVÁ, Anna. *c. d.*

⁵⁵ ČELOVSKÝ, Bořivoj, 2002. *So oder so: řešení české otázky podle německých dokumentů 1933-1945*. 3. vyd., (V Tilií 2.). Šenov u Ostravy: Tilia. ISBN 80-861-0155-X. s. 231.

⁵⁶ BRANDES, Detlef. *c. d.* s. 41.

⁵⁷ BRANDES, Detlef. *c. d.* s. 50.

poměrně dlouho. Bylo vytvořeno několik poměrně rozsáhlých průzkumů s cílem určit rasový poměr mezi obyvateli Protektorátu Čechy a Morava.⁵⁸

Dá se ale s poměrně velkou jistotou říct, že minimálně v prvních letech války nebyly žádné hromadné transporty Čechů směrem na východ plánovány. Mimo jiné tomu tak bylo také proto, že německé straně šlo o zachování ekonomické stability Protektorátu, o kterou se Říše poměrně silně opírala. Vystěhování Čechů by znamenalo nejen opuštěné podniky, ale také půdu ležící ladem. A to byl stav, který si německá strana nemohla dovolit. Postupem času si i okolí Anny Zbránkové uvědomilo, že otázka vysídlení pravděpodobně není na stole a že musí pokračovat ve svých životech. To dokazuje i to, že v listopadu roku 1940 Antonín Novotný nechal kamnářem Donátem z Roudnice nad Labem postavit v domě nová kamna, což byla sice menší investice než nová pec, ale rozhodně se nejednalo o zanedbatelný výdaj.⁵⁹

Obecně měli být Češi hlavně vedeni k zapojení se do německého života. Velký vliv v tomto hrála kultura. Kulturní život na okupovaném území byl silně kontrolován. Formy proněmecké a propagandistické byly podporovány. Naopak formy vyloženě protiněmecké, nebo jakkoli kritické byly potlačovány. Mnoho českých kulturních pracovníků bylo popraveno nebo internováno.⁶⁰ Nejprísněji se německé orgány zaměřily na cenzuru v tisku. Anna Zbránková a její bezprostřední okolí asi ale neustále cenzury a propagandy v tisku a v rozhlasu bylo poměrně silně vědomo, protože „*kdo by to poslouchal tady furt... Na to nebyl ani čas, ani chuť. V tom zdejšímu rádiu, co tam tak mohlo bejt. Furt jak vítězíme, jak vyhráváme, a jak se všichni máme...*“⁶¹ Někteří lidé v Brozanech nad Ohří ale poslouchali zahraniční rozhlas, což bylo samozřejmě ilegální. „*Nic se nesmělo poslouchat. A oni, to jsme radši nikdo nevěděl, se prý scházeli v té cihelně u toho Mikuly tam nahoře. A poslouchali. A zas to musel někdo vyslepičit, tak je všechny chytli, posbírali, a všichni byli pryč. To bylo... prostě držet hubu a nic...*“⁶²

⁵⁸ BRANDES, Detlef. c. d. s. 230.

⁵⁹ NOVOTNÝ, Antonín, 1963. *Moje paměti*. Brozany nad Ohří.

⁶⁰ MOHN, Volker, c. d. s. 97.

⁶¹ ZBRÁNKOVÁ, Anna. c. d.

⁶² Tamtéž.

5.3 Hospodářská situace v Protektorátu Čechy a Morava, specifika sledované oblasti

5.3.1 Nucené pracovní nasazení

Dalším způsobem, jak zařadit Čechy do německého života bylo pracovní nasazení v Říši. To mělo ale samozřejmě v první řadě hrát roli ekonomickou. V Říši byla totiž, zvláště v pozdějších letech války, velká poptávka po pracovní síle. Pracovní povinnost se sice zpočátku tvářila dojmem dobrovolné, ale postupem času se z ní veškerá dobrovolnost vytratila.⁶³ Byly zřízeny pracovní úřady, které se staly velmi obávanou institucí. Brozany nad Ohří spadaly pod pracovní úřad na Kladně. Tyto úřady měly za úkol evidovat pracovní síly a přidělovat pracovní umístění. Při své činnosti přitom často postupovaly proti platným právním normám.⁶⁴ Pracovnímu nasazení v Říši se nevyhnul ani Antonín Novotný mladší, bratr Anny Zbránkové. Ten byl nasazen v Berlíně – Köpenicku. Strávil tam 8 měsíců.⁶⁵ Anna Zbránková na bratrovo pracovní nasazení vzpomínala: „*Toník musel do toho Reichu. Jako čtyřicetiletý ročník. Pracovní úřad byl na Kladně, to se muselo vyřizovat tam. To byl potom děs. Maminka furt jen brečela. Voni měli dovoleno, tam posílat jednou za týden něco. Tak do takový krabice jak od bot asi, maminka vždycky upekla takovou dobrou vánočku, aby to dlouho vydrželo.*“⁶⁶

Antonín Novotný se ale jednou při práci pořezal na zápěstí a dostal nemocenskou dovolenou. Během ní nesměl opustit Říši. Stýskalo se mu ale po domově, a tak: „*...přišel. V neděli to bylo, odpoledne se otevřely dveře, a Toník tady. No tak do Lovosic to bylo Říše, do Lovosic jel. A pak šel tamhle přes ty meze a přes ty pole a došel domů. Tak jistě, bylo radosti, že je doma, ale za tři čtyři dny se musel vrátit. No tak Pepík Králů, on přes zimu jezdil do Milešova, tam už byla Říše, vozit dřevo. A Pepík, že ho vezme přes ty hranice. Že řekne, že je to jeho pomocník, a že on se tam s nima zná. Hlavně aby vzal velký svačiny. Tak ho kdesi na těch hranicích tam propašoval.*“⁶⁷ Antonín Novotný nebyl zdaleka jediný, kdo z nuceného pracovního nasazení utekl, byť jen na chvíli. Právě v roce 1942, kdy Antonín pracoval v Berlíně se počet uprchlíků z pracovní povinnosti razantně zvýšil. Probíhaly proto mnohem silnější

⁶³ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK, 1996. *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha: Themis. ISBN 80-858-2135-4. s. 50-51.

⁶⁴ TAUCHEN, Jaromír, 2016. Organizace a činnost úřadů práce v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945). *Právněhistorické studie*. 46(1), 91-109. ISSN 0079-4929. s. 101.

⁶⁵ NOVOTNÝ, Antonín, 1963. *Moje paměti*. Brozany nad Ohří.

⁶⁶ ZBRÁNKOVÁ, Anna. *c. d.*

⁶⁷ Tamtéž.

kontroly a razie. V roce 1943 už bylo měsíčně zachyceno průměrně 1500 Čechů, snažících se utéct pracovní povinnosti.⁶⁸

Kromě pracovního nasazení v Říši přistupovaly německé orgány často k nucenému nasazení v určitých strategicky významných podnicích na území Protektorátu Čechy a Morava. Pracovní trh se tak vyskytl pod přísnou kontrolou. Už v roce 1942 zaměstnávaly úřady práce nuceně 105 619 pracovníků na území Protektorátu.⁶⁹ Například i autorův dědeček z druhé strany rodiny se musel kvůli úřadu práce vzdát své vysněné práce na dráze, a byl umístěn do vsetínské Zbrojovky jako frézař. I toto byly způsoby, kterými okupační síla ničila lidské plány.

5.3.2 Řízené hospodářství a jeho úskali

Ohledně okupace začaly protektorátní úřady změnu v hospodářství. Tato změna se nesla zejména v duchu centralizace a plánování. Tyto zásahy do hospodářství byly opět závislé na válečném vývoji. V okolí Brozan nad Ohří se tato direktivní nařízení zejména projevovala v zemědělství. Byly provedeny podrobné soupisy půdy a dobytka, a na základě nich byly stanoveny plochy povinných výsevů. Byly stanoveny plodiny, které se mají pěstovat.⁷⁰ Jelikož ale byla tato nařízení navrhována často bez jakékoli, byť elementární, znalosti místních podmínek, docházelo k nařízením, které nejen, že nedávala smysl, ale byla vyloženě kontraproduktivní. Anna Zbránková vzpomínala, že „*musel se sít len. Maminka říkala, že co je to za rozum, tady sít len. Že je tady moc dobrá zem, že ten len k ničemu není, že je to pak moc tvrdý, naroste to moc silný.*“⁷¹ Len se měl pěstovat pro válečné účely.⁷² U lnu opravdu není vhodné sít ho na příliš bohaté a úrodné půdě. Vyžaduje spíše mírně teplé a vlhké podnebí, více se mu daří v hornatých krajích než na rovinách.⁷³ V příliš úrodné zemi naroste len s příliš silným stonkem a s příliš hlubokými kořeny, díky čemuž se špatně vytrhává a zpracovává.⁷⁴

Dále pak byly určeny kvóty kolik a čeho má každý zemědělec vyprodukovat a kolik z tohoto množství musí odevzdat.⁷⁵ Jelikož rodina Anny Zbránkové vlastnila nezanedbatelné

⁶⁸ MAINUŠ, František, 1974. *Totálně nasazení (1939-1945)*. Praha: Mladá fronta. s. 135.

⁶⁹ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. c. d. s. 52.

⁷⁰ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. c. d. s. 41.

⁷¹ ZBRÁNKOVÁ, Anna. c. d.

⁷² OBRŠLÍK, Jindřich, 1986. K pěstování a prvotnímu zpracování lnu v Jihlavském a Brněnském kraji v letech 1949-1960. In: *Lnářský průmysl: příspěvky k dějinám: sborník příspěvků k dějinám lnářské výroby v českých zemích: studie-materiály-zprávy*. Trutnov: Lnářský průmysl, s. 167-184.

⁷³ RIEDL, Antonín. *Ponaučení o setí, pěstování a přípravování lnu*. Třebíč: Okresní hospodářská jednota, 1856, s. 5.

⁷⁴ BINDER, Miroslav. *Mechanizace prací u lnu*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1963. s. 8.

⁷⁵ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. c. d. s. 41.

hospodářství, tyto kvóty se jich úzce dotýkaly. Novotní i jejich okolí se ale snažili jakékoli nařízení, pokud možno, obejít. Například, když přišla kontrola spočítat kolik mají Novotní slepic, aby jim mohl být stanoven limit kolik musí odevzdat vajec, tak „*když byla ohlášena slepičí kontrola, žejo, přišel pán, a dycky se jim něco hodilo a „táhneš ty potvoro!“ rozhánělo se to, aby to nedokázal spočítat!*“⁷⁶ Zemědělci byli obecně přísně kontrolováni. Byly jim například zaplombovány mlátičky, a obilí se muselo mlátit centrálně na k tomu určeném místě. To, zda měla rodina zemědělskou půdu či nikoli, zohledňoval také lístkový přidělový systém, který byl zaveden. Na to Anna Zbránková vzpomínala „*Kdo neměl nic, dostal nějaký lístky. My jsme třeba na mouku lístky neměli, protože to ti určili na osobu, kolik sis toho mohl nechat semlít. A to maso zrovna tak. Když ti povolili zabít, tak musel přijít zvěrolékař a musel to odhadnout, kolik to asi má, a muselo se z toho odevzdávat. To se všechno odevzdávalo na radnici a odváželo se to pryč. To se všechno muselo odevzdat, podle toho, kolik jsi toho měl. Tolik vajec, tolik mlíka, tolik masa. Odstředivky se hned zapečetily. A to se furt kontrolovalo. Ty kontroly, to bylo nejhorší. To bylo hrozně přísný. Furt by strach, furt byl strach... Vždycky se našel někdo, kdo něco řekl.*“⁷⁷

Přídělový systém samozřejmě nebyl dokonalý. Zvlášť ke konci války docházelo často i naprosto základní zboží. To vedlo mimo jiné ke vzniku černého trhu, a ke snahám jakkoli systém obejít. Je na místě ale zmínit, že černý trh byl mnohdy jediným místem, kde se dalo opatřit potřebné zboží, a plnil tak částečně pozitivní roli v rámci zlepšování zásobovací situace, zvláště pak ve vztahu mezi městy a venkovem.⁷⁸ Václav Krpeš, jehož rodina vlastnila v Doksanech krejčovství, vzpomínal, jak málo látky bylo k dispozici, a jak jeho matka musela osobně jezdit žádat o zvýšení přidělů pro obchod do velkoskladu v Praze.⁷⁹ Německá strana na rozmach černého trhu reagovala zesílením kontrol. Naštěstí pro obyvatele Protektorátu ale nebyli všichni kontroloři důkladní, a často docházelo k úplatkům. Anna Zbránková jednou ukryla na půdě dvacet kilo žita, ze kterého se pražila náhražka kávy. A přišla kontrola: „*ten chlap na to přišel. A ted' začal řídit! A tatínek řek, že on o ničem neví, že on to tam nedal. A tak dlouho se tam ten chlap hádal a řval, až ho to přestalo bavit. A já mu řekla, že to není na prodej, že je to pro nás na kafe, a že on tu meltu přece taky nepije, tak co. Tak nakonec chtěl na tatínkovi, aby mu dal dva litry mlíka, že má doma děti. Byl z Roudnice.*“⁸⁰

⁷⁶ ZBRÁNKOVÁ, Anna. c. d.

⁷⁷ ZBRÁNKOVÁ, Anna. c. d.

⁷⁸ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. c. d. s. 88.

⁷⁹ KRPEŠ, Václav, 2016. *Doxova cesta.: Vzpomínky - ztracený svět*. Ostrava. ISBN 978-80-260-9142-4. s. 49.

⁸⁰ ZBRÁNKOVÁ, Anna. c. d.

V Brozanech nad Ohří se nejvíc na černý trh dostával cukr z cukrovaru v Doksanech. Mnozí si ho kradli jen pro vlastní potřebu, ale jakýsi Brůža „*tahal cukr kanálem, ve kterém se myla řípa, ti to měli na prodej, takoví lidi s tím pak už různě kšeftovali.*“ Brůža měl ve výsledku ale štěstí, neboť když ho chytili, jediným trestem bylo, že musel přestat pracovat v cukrovaru.⁸¹

5.4 Osudy židovského obyvatelstva, tábor Terezín

Stejně jako na ostatních Německem okupovaných územích i v Protektorátu Čechy a Morava docházelo k deportaci a záměrné likvidaci židovského obyvatelstva. Už na jaře roku 1939 se začaly množit různé antisemitismem motivované útoky. Na Moravě byly v několika městech vypáleny synagogy.⁸² Židům byl v průběhu války vyvlastňován majetek, byli zbavováni lidskosti a byli nelidsky terorizováni.⁸³ Často docházelo k jejich veřejnému zesměšňování, a to jak ze strany německých nacistů, tak ze strany těch českých. Celkem byl Židům v Protektorátu Čechy a Morava zabaven majetek v hodnotě blížící se půl miliardě dolarů.⁸⁴ Diskriminační zákony postupně v průběhu války nabíraly na intenzitě. Židům bylo například zakázáno chodit do určitých obchodů, bylo jim zakázáno telefonovat nebo se účastnit kulturních akcí. Židovské děti byly také vyloučeny ze škol.⁸⁵ Podle Bezpečnostní služby, SD, se ale nepovedlo protižidovskými opatřeními vyvolat hromadnou nenávist Čechů vůči Židům.⁸⁶ Češi se často snažili Židům různě pomáhat, byť za to hrozily přísné postihy. Nakupovali Židům v obchodech, do kterých nesměli, přispívali ve sbírkách, čeští učitelé vyučovali židovské děti soukromě.⁸⁷ Docházelo často k veřejným projevům podpory. Jeden z nich se odehrál nedaleko Brozan, v Roudnici, kde se na pohřeb dvou dětí, které jejich matka Židovka usmrtila, sešly čtyři tisíce hostů.⁸⁸ Na tuto událost vzpomínala i Anna Zbránková. Sebevraždy Židů, jednotlivců i celých rodin, nebyly bohužel ojedinělým jevem, zvláště v Německu.⁸⁹ Právě v Roudnici nad Labem pak byla jedna z největších synagog v okolí, postavena v roce 1852.⁹⁰ Místní katolický

⁸¹ Tamtéž.

⁸² KRYL, Miroslav, 1999. *Osud vězňů terezínského ghetta*. Brno: Doplněk. Knihy dokumenty. ISBN 80-723-9042-2. s. 34.

⁸³ KRYL, Miroslav, *c. d.* s. 46.

⁸⁴ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, 1991. Osud Židů v Čechách a na Moravě v letech 1938 - 1945. In: *Osud Židů v protektorátu 1939-1945*. Praha: Trizonia, s. 17-80. ISBN 80-900953-7-2. s. 39.

⁸⁵ KRYL, Miroslav, *c. d.* s. 42.

⁸⁶ BRANDES, Detlef. *c. d.* s. 285.

⁸⁷ KRYL, Miroslav, *c. d.* s. 42.

⁸⁸ BRANDES, Detlef. *c. d.* s. 286.

⁸⁹ TARSI, Anita, 1998. Staré ženy z Německa v ghettu Terezín. In: *Terezínské studie a dokumenty*. Praha: Academia, s. 154-178. ISBN 80-200-0682-6. s. 157.

⁹⁰ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 1992. s. 145.

probošt a židovský rabín spolu chodili na procházky, k nelibosti německých orgánů.⁹¹ Roudnice obecně nebyla v očích SD zrovna příkladem proněmecky orientovaného města. V jejích zprávách například stojí, že zde byli evidováni jen tři členové NSDAP a že stranický vedoucí neovládal text německé hymny.⁹²

Židé z Čech a Moravy měli být podle původních plánů nacistů deportováni do táborů na polském území. Jelikož ale byl počet Židů, kteří měli být deportováni, příliš velký, bylo shledáno, že musí dojít ke zřízení dočasného sběrného tábora v Terezíně, malé obci nacházející se jen asi deset kilometrů severně od Brozan nad Ohří. Původně měl být terezínský tábor pouze dočasným řešením, nicméně ve výsledku fungoval po celou dobu války.⁹³ V období mezi rokem 1941 a 16. březnem roku 1945 prošlo Terezínem 73 608 osob.⁹⁴

Děsivému osudu se nevyhnula ani rodina Židů bydlících v Brozanech: „*Oni bydleli dole v té ulici od hřbitova. Měli obchod. Oni měli potraviny, železo, hadry, všechno. A oni tam dlouho drželi. A to už se vědělo, že to v tom Terezíně je. No a potom najednou přijely nákladáky, všechno vybrali, je sebrali, a odvezli do Terezína, a bylo...*“⁹⁵

Těsně před deportací do Terezína si Brumlíci schovali u svého suseda, Krejčího, určitý obnos zlata. „*Oni mu to zlato všechno dali. A on to měl zakopaný ve sklepě doma. A když bylo po válce, tak se vrátily nějaký jejich neteře z Budyně. A ten Krejčí jim to všechno dal! To jsme říkali, to je na Krejčího, jak byl tululum, tak že jim to poctivě vrátil.*“⁹⁶ Do Terezína byli dopraveni tři příslušníci rodiny Brumlíků.⁹⁷

V ghettu Terezín se mimo jiných nemocí také velmi rozšířil tyfus. Na to vzpomínala i Anna Zbránková: „*Začali utíkat z Terezína, ti vězni někteří. No jo, tam byl tyfus. A u nás někde našli ty vězeňský šaty, jak si to tam převlíkali. A takoví nějakí chytráci, to sebrali, protože hader bylo málo. A jeden z nich umřel na tyfus, brozaňák to byl.*“⁹⁸

⁹¹ BRANDES, Detlef. *c. d.* s. 285-286.

⁹² DYCKA, Václav. *c. d.* s. 256.

⁹³ KRYL, Miroslav, *c. d.* s. 46.

⁹⁴ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, *c. d.* s. 43.

⁹⁵ ZBRÁNKOVÁ, Anna. *c. d.*

⁹⁶ Tamtéž.

⁹⁷ KÁRNÝ, Miroslav, 1995. *Terezínská pamětní kniha: židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941-1945.* Praha: Melantrich. ISBN 80-7023-208-9. s 81.

⁹⁸ ZBRÁNKOVÁ, Anna. *c. d.*

6. Blížící se konec války a události v okolí Brozan nad Ohří s ním spojené

6.1 Letecká válka

Letecká válka se území Protektorátu Čechy a Morava poměrně dlouho vyhýbala. Německé úřady proto začaly na naše území přemísťovat průmyslové závody. Ty se ale začátkem roku 1944 staly terčem bombardování.⁹⁹ Na nálety vzpomíná i Anna Zbránková „*Ty nálety už potom byly... V Ústí, v Mostě, v Mostě hodně... A to bylo večer nebe rudý! Já vím, bylo všem zle, ale maminka to nejhůř nesla.*“¹⁰⁰ Hlavním cílem náletů bylo Záluží u Mostu. Sídlila tam STW, továrna zaměřená na produkci syntetického benzínu. Právě pohonné hmoty byly jedny z nejdůležitějších surovin během války. Jeden z největších náletů na tento závod se uskutečnil 12. května 1945. Evžen Patera, který byl do STW nasazen pracovním úřadem na nálet vzpomínal takto: „*...když v tom přišla třasavá vlna s krachem a výbuchy. V předních místnostech, kde seděli civilisté byly slyšet hysterické výkřiky a pláč žen.*“¹⁰¹ Nálet si vyžádal 590 obětí na životech a způsobil mnohá zranění: „*Přišel ke mně jeden muž z elektrárny, opařený přehřátou parou na celé horní půlce těla. Kusy spálené kůže se mu již odchlípovaly. Na ošetření takových a podobných zranění neměli jsme ani prostředky ani znalosti.*“¹⁰²

V bližším okolí Brozan nad Ohří byly bombardovány hlavně Litoměřice. Vliv letecké války byl ale pozorovatelný i jinak než jen bombardováním. V obci Hrobce, nedaleko Brozan, se zřítilo americké letadlo a v Budyni nad Ohří nouzově přistávaly letadla.¹⁰³

6.2 Ústup a útěk německých vojáků, příjezd ruských vojsk

Na jaře roku 1945, když už bylo jasné, že válka brzy skončí, začaly německé jednotky ustupovat, mnohdy právě přes sledovanou oblast, a snažily se dostat na území, které spadalo do sféry vlivu Američanů, či do Říše. Ústup německých vojsk byl poměrně chaotický a zběsilý, a potenciálně velmi nebezpečný, čehož si obyvatelé Brozan nad Ohří byli dobře vědomi: „*V Praze že je povstání, a Němci že utíkají a střílejí. To bylo asi nejhorší, nebo... to bylo nejvíce strachu, protože nikdo nevěděl. Tak chlapi dělali na kraji obce barikády. To bylo všechno tak*

⁹⁹ VESELÝ, Martin, 2003. Nástin letecké války nad územím severozápadní části sudetské župy: Květen 1944 - květen 1945. In: *Historie okupovaného pohraničí 1938-1945 díl. 7.* Ústí nad Labem: Albis international, s. 229-261. ISBN 80-7044-459-2. ISSN 1212-3439. s. 229-230.

¹⁰⁰ ZBRÁNKOVÁ, Anna. c. d.

¹⁰¹ PATERA, Evžen, 2000. *Vzpomínky na "Hydrák" v Záluží u Mostu.* Praha. ISBN 80-238-6421-1. s. 16.

¹⁰² PATERA, Evžen. c. d. s. 18.

¹⁰³ VESELÝ, Martin, 2003. Nástin letecké války nad územím severozápadní části sudetské župy. s. 249-251.

rozbouřený... To bylo takový mezivládí. Ještě Rusové tam nebyli, a Němci tam taky nebyli, a bylo to takový špatný.“¹⁰⁴

Jednoznačně nejdramatičtější moment ústupu německých vojsk nastal v momentě, kdy jedna skupina německých vojáků procházela Doksany. Tato skupinka dle Anny Zbránkové potkala vojáka, který se vracel od doktora s ovázanou hlavou. Z toho usoudili, že se v Doksanech bojuje a začali střílet, pravděpodobně hlavně z výstražných důvodů. To samozřejmě slyšeli obyvatelé Brozan nad Ohří, a „*my abysme se ztratily, abychom se šli někam schovat. Tak jediné do Štěpnice tam dozadu. A paní Peluňková byla moc nemocná, a Mařenka jejich měla čtyři roky, tak jsem ji měla na zádech. A kdo moh, tak do Štěpnice dozadu se schovat, tak tam jsme byli zalezlí. No a když se setmělo, tak to právě od těch Doksan začalo lítat, krásně přes Ohře. Strach jsme měli, to je jasný. Byli jsme skrčení někde pod mezí, a jen jsme cítili jak to prskalo a lítalo nad náma.*“¹⁰⁵ Tento incident se naštěstí obešel bez obětí na životech.

V květnu 1945 pak začali na sledované území přijíždět první příslušníci Rudé armády. Jejich hlavní vlna jezdila po silnici od Chotěšova. „*Pak začali jezdit Rusové od Chotěšova. Nejdřív jezdili na těch autech, ozbrojení. Byla z nich jako hrůza, protože ačkoli na ně lidé křičeli „sláva a hurá“ tak to byli pořád vojáci.*“¹⁰⁶ Anna Zbránková obecně na osvobozenou vojska nevzpomínala příliš přívětivě. Nejvíc ji prý uráželo, když „*Stáli na tom autě, a oni vyhazovali z těch aut takový drobný cukroví. To v Lovosicích vybrali, tam se to dělalo. A ti naši lidi, jak když v životě neměli bonbon, skákali kolem těch aut, a jak otroci to sbírali. To bylo pro mě něco tak hnusného! Já bych si to nevzala ani za nic!*“¹⁰⁷ Pobyt ruských vojáků v okolí Brozan nad Ohří byl doprovázen mnohými nepříjemnostmi. „*Potom, když se ti rusové nastěhovali na hřiště a na faru a vůbec, všude kde bylo místo... nebo ani ne místo, prostě kam chtěli tam se vecpali. A večer popili, pochlastali, to si všechno dovezli. A teď začali řídit. A víš... přišli k Horkejm a začali „daj ženičku, daj, daj!“ . Tak Máňa otevřela okno, vyskočila, a trapem běžela k nám. Vždycky když se něco takhle dělo, tak Toník jenom „holky, rychle do sklepa!“*“¹⁰⁸

6.3 Útěk civilistů a poválečný odsun Němců

Jedním z posledních aspektů druhé světové války, který se přímo dotýkal jak rodiny Anny Zbránkové, tak celého jejího okolí, byl útěk civilistů během války, a na něj navazující

¹⁰⁴ ZBRÁNKOVÁ, Anna. c. d.

¹⁰⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶ Tamtéž.

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ Tamtéž.

poválečný odsun Němců. Lidé utíkali přes sledovanou oblast už v průběhu války, protože „*jak postupovala na Východě fronta zpátky, tak to stěhovali, ty německý lidi, vyhazovali je zpátky. Prostě šli domů. Do Reichu. Ale co chodili u nás, přes ves, to byli chudáci, starý babičky, mámy s dětma.*“¹⁰⁹ Uprchlíků z východních oblastí s postupem Rudé armády přibývalo. Jednalo se jak o civilisty, kteří se na cestu vydávali sami, tak o civilisty, kteří byli ze svého domova vyhnáni wehrmachtem, který se snažil za hlavní bojovou linií vytvářet neobydlenou zónu.¹¹⁰ Mezi uprchlíky byli jak Němci, kteří utíkali zejména do župy Sudety, tak příslušníci jiných národů, kteří se nechtěli dostat do područí Sovětského svazu. Evakuace byla zpočátku dosti chaotická. Německé orgány vypracovaly evakuační směrnice až v dubnu roku 1945.¹¹¹ Čím blíže přistupovala fronta a čím jasnější bylo, že se blíží konec války, tím víc utíkajících civilistů se objevovalo. Situace eskalovala v dubnu a na samém počátku května. Na tyto poslední týdny války vzpomínala Anna Zbránková obzvláště silně. „*To bylo v květnu. Ono bylo takový vedro... A teďko oni po té cestě k Chotěšovu... Třeba ta mamá. Měla kočárek o třech kolech, protože jedno už neměla. A teďko v tom malý děti, dvě. Řvalo to, to víš! A měly žízeň. Ona šla k tý pumpě na návsi na vodu. A myslíš, že ji lidi nechali, aby si nabrala vodu? Nic! Každý jen „ať chcípnu, ať chcípnu!“ . Jak ty děti brečely... a kdybys to viděl... to bylo hrozný. A já jsem povídala „to je úplně pod lidskou důstojnost, copak ty děti za něco můžou?!“ a Lád'a (švagr Anny Zbránkové, pozn. autora) povídal „to je dobře, oni to našim taky dělali!“ Tak jsem říkala „a my jsme taky takoví jak oni?! My musíme dělat to, co dělali oni? Dyť ty děti přece za nic nemůžou!“ Dyť ona nic nechtěla, jen tu vodu...“¹¹²*

Na vzpomínkách Anny Zbránkové je jasně ilustrován chaos posledních měsíců války. Plynule se v nich totiž prolíná uprchlická vlna s pochody smrti a odsunem Němců. Nemalé množství pochodů smrti skutečně procházelo právě okolím Terezína, tedy i okolím Brozan.¹¹³ Anna Zbránková poté vzpomínala, že v rámci odsunu Němců „*kdo nemoh, tak ho... zastřelili... U kapličky byl někdo zahrabanej. Zastřelili, hodili do příkopu, zahrábli a šlo se dál. A tam takhle u vody, před mostem doksanským, tam nějaká taková stará babka, jak už nemohla dál, tak tam zůstala ležet. A Venda Řehák ji tam našel, tak jí tam donesl nějaké jídlo, tak tam za ní*

¹⁰⁹ ZBRÁNKOVÁ, Anna. *c. d.*

¹¹⁰ VESELÝ, Martin, 2015. Na cestě. Uprchlíci v Sudetské župě v letech 1944-1945. In: *Paměť a místo: Proměny společnosti ve 30. až 60. letech 20. století*. Ústí nad Labem: Filosofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, s. 135-208. ISBN 978-80-7414-765-4. s. 137.

¹¹¹ STANĚK, Tomáš, 1991. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha: Academia. ISBN 80-200-0328-2. s. 52.

¹¹² ZBRÁNKOVÁ, Anna. *c. d.*

¹¹³ KYNCL, Vojtěch, 2017. Pochody smrti. In: NĚMEČEK, Jan. *Kapitoly z osvobození Československa 1945*. Praha: Academia, s. 55-59. ISBN 978-80-200-2781-8. s. 55.

chodil. A jak to zmerčili v Brozanech, tak by byli zabili Vaška! Ona tam asi za čtrnáct dní potom umřela stejně. On byl jinak takovej trouba, ale on se nebál, to bylo od něho teda skvělý...“¹¹⁴ Zde je spekulativní, jak často opravdu v Brozanech nad Ohří docházelo k popravám lidí, kteří padli vysílením. K organizaci odsunu se ale skutečně přidaly i mnohé pochybné existence, často ozbrojené, a popravy civilistů bohužel nebyly ojedinělé.¹¹⁵ Situace kolem odsunu Němců byla extrémně chaotická. Navíc ji zhoršovaly všudypřítomné negativní emoce, jako byl strach a vztek. V myslích obyvatel Brozan nad Ohří se objevovaly vzpomínky na útěk Čechů z pohraničí po mnichovské dohodě a mnozí z nich se stavěli do stejné pozice jako výše zmíněný švagr Anny Zbránkové a zastávali názor, že si Němci nezaslouží nic dobrého. Němci byli posléze soustředěni do narychlo vzniklých táborů, či do již existujících internačních zařízení, jako byly věznice, či nedaleký Terezín. Před dalším posunem byli Němci nuceně nasazováni na práci v okolí střediska, ve kterém byli umístěni.¹¹⁶ I do domácnosti Novotných byla jedna Němka přidělena: „u nás taky jedna byla. Taková, do padesáti roků, a měla sebou jednoho kluka, že prý je jeho teta. Nesmělo se s nima nijak zacházet! Nesměli jsme si je vzít ke stolu, k obědu! No fakt! A měli spát někde pod stanem, nebo pod smrskem. A policajt to chodil kontrolovat, jak se s nima zachází, jestli se s nima nezachází příliš dobře. No a když byl oběd, tak samozřejmě, tak co no, jedli s náma. A tenkrát přišel zrovna policajt a ona tam s náma jedla. A bylo zle! Už to šel zas hlásit, jaký jako tatínek je. To vidíš, prostě jak ti lidi dovedou být zlí aj tak, aj tak, aj tak. Největší strach měla z Tonika. No víš proč, protože byl chlap... Protože tudle toho se ony nejvíc bály a taky toho nejvíc zažily. Ty ženský, co byly u Záveskýho, tak spaly tam někde na seníku. Bylo jich tam víc. A přijeli v noci Rusáci, a chtěli... se bavit... A ty naše... nechci říct co... je tam odvedly! To byly poměry, to bylo k zbláznění!“¹¹⁷

6.4 Mimořádný lidový soud v Litoměřicích, exekuce v Brozanech nad Ohří

Posledními dozvuky druhé světové války byly soudy s osobami obviněnými z kolaborace. Tyto narychlo zřízené místní soudy ale měly často ke skutečným soudům velmi daleko. I přesto, že byl vydán zákaz samovolného zřizování soudů, docházelo k nejružnějším případům lynčování, samosoudů a exekucí.¹¹⁸ Často docházelo k překvapivým změnám

¹¹⁴ ZBRÁNKOVÁ, Anna. c. d.

¹¹⁵ ŠEBEK, Jaroslav, 2017. Divoký odsun. In: NĚMEČEK, Jan. *Kapitoly z osvobození Československa 1945*. Praha: Academia, s. 139-142. ISBN 978-80-200-2781-8. s. 140.

¹¹⁶ STANĚK, Tomáš. c. d. s. 66-67.

¹¹⁷ ZBRÁNKOVÁ, Anna. c. d.

¹¹⁸ STANĚK, Tomáš. c. d. s. 69.

přístupu některých osob, které vycítily příležitost a chtěly se urychleně postavit na stranu odboje.¹¹⁹ Na tyto náhle statečné a dychtivé odbojáře, jakož i na exekuce kapitulujících Němců vzpomínala i Anna Zbránková: „*Vím že v kostele byl nějaký německý důstojník. No nic, byl tam, pan farář tam přišel. A on se s ním jako domlouval, že zbraň nemá a tak. Ale pan děkan to šel hned nahlásit na výbor, milýho Němce odvedli na radnici, a... no nic. Tam se všichni, ty stateční, kteří nikde nebyli, tak tam se všichni vyřádili. A chtěli ho zastřelit hned, a on se bránil, že nemá zbraň. A na tom výboru dělal starostu, nebo já už nevím jak se to jmenovalo, ten Vrba. No a ten se přes válku velmi kamarádil s tím německým dozorem co byl v tom Volákovic statku. A pak najednou po válce byl Vrba tak důležitý. Viš co to bylo za povahy?? Ochotný sem, ochotný tam... Toho němce nakonec zabili. Ale tatínek říkal, že když byl neozbrojený, když neměl zbraň, tak ho neměli právo zastřelit.*“¹²⁰

Na osoby, které v průběhu války aktivně kolaborovaly a podařilo se jim v chaosu událostí na konci války změnit stranu upozorňoval i deník Svobodné slovo, například v čísle z 29. května 1945: „*Posléze vyjde najevo, že ten a ten kolaborant či kořistník sedí klidně v Národním výboru a úřaduje vesele dál, či že se vetřel mezi revoluční gardy. (...) aby tento případ hlásil buď Národnímu výboru, policii, nebo komisi pro vnitřní bezpečnost. (...) to není žádné udavačství, nýbrž jeho občanská povinnost. I podezření třeba hlásit. Ale ne, jak to dělali někteří udavači za Němců, anonymně, nýbrž přímo a otevřeně.*“¹²¹

Organizovanější formou souzení německých vojáků, důstojníků a osob podezřelých z kolaborace byly tzv. mimořádné lidové soudy. Před nimi měli stanout ti, kteří buď činy, slovy nebo písmem podporovali politiku nacistického Německa. Sledovaná oblast spadala do sféry pravomocí mimořádného lidového soudu v Litoměřicích.¹²² Z něj se dochovaly záznamy o 2038 vyšetřovaných osobách.¹²³ Z okresu Roudnice nad Labem, který je námi sledovanou oblastí, se dochovalo 144 řešených případů.¹²⁴ Co se důvodů obžaloby týče, u Čechů to bylo nejčastěji udavačství, kdežto u Němců členství v NSDAP.¹²⁵ Celkem bylo z okresu Roudnice nad Labem 77 lidí zproštěno obžaloby. Zbytek byl odsouzen k trestům odnětí svobody mezi

¹¹⁹ ŠEBEK, Jaroslav. c. d. s. 140.

¹²⁰ ZBRÁNKOVÁ, Anna. c. d.

¹²¹ *Svobodné slovo: list Československé strany socialistické, Pražské vydání.* Praha: Československá strana socialistická, 29.05.1945, 1(15). ISSN 0231-732X.

¹²² DYCKA, Václav. c. d. s. 216.

¹²³ LOZOVIUKOVÁ, Kateřina, Jitka SUCHÁ a Zdeněk RADVANOVSKÝ. *Mimořádný lidový soud v Liberci a Litoměřicích v letech 1945-1948.* Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Pedagogická fakulta, 2001. ISBN 80-7044-326-X. s. 51.

¹²⁴ DYCKA, Václav. c. d. s. 219.

¹²⁵ DYCKA, Václav. c. d. s. 223.

4 měsíci a doživotím, až na šest osob, které byly odsouzeny k trestu smrti.¹²⁶ Byly jimi Alfred Bauer, Josef Broum, František Marat, František Franěk, Ladislav Polívka a Vojtěch Job. Jobův trest byl ale nakonec změněn na doživotí.¹²⁷

A tak nakonec i ve sledovaném regionu dospěla druhá světová válka ke konci. Její konec a další léta komentovala Anna Zbránková takto: „*Ale teda ty poválečný léta, to bylo taky... Všichni jsme si mysleli, po válce, že už bude fajn, už bude fajn. Jo, jo, jo...*“¹²⁸

7. Možné využití tématu v pedagogické praxi

V poslední kapitole této bakalářské práce bude nastíněno možné využití výše rozebraného tématu v pedagogické praxi. Napřed budou teoreticky rozebrány důvody, proč je toto téma vhodné do výuky dějepisu zakomponovat, jak by toto téma zapadalo do RVP, či jaké klíčové kompetence může toto téma rozvíjet, a poté budou vyhotoveny přípravy na dvě hodiny dějepisu, v kterých by téma bylo využito.

7.1 Důvody pro využití tématu v pedagogické praxi

Byť v současné době probíhá poměrně intenzivní osvěta s cílem odhlédnout od konzervativních metod výuky, převažujícím způsobem vyučování je stále frontální vyučování. To se vyznačuje prací učitele s třídou jako homogenním celkem, v rámci něhož všichni žáci mají tentýž úkol.¹²⁹ S frontálním způsobem vyučování bývají nejčastěji spjaty slovní vyučovací metody, zejména pak vysvětlování, výklad a přednáška.¹³⁰ Při výuce dějepisu je důležité snažit se o kompromis mezi moderním a konzervativním způsobem výuky. Je totiž podstatné předat žákům napřed dostatek informací a faktů, aby na základě nich mohli, přiměřeně fundovaně, aktivně pracovat, a to ať už v rámci diskuze, či řešení určité problémové situace. Není možné kvalitně přemýšlet bez znalosti základních faktů, bez nich je totiž přemýšlení pouhým fantazírováním.¹³¹

Typický konzervativní způsob výuky dějepisu spočívá v poměrně suchém výkladu historických dat, jmen a letopočtů. V rámci tohoto odosobněného přístupu k výuce dějepisu se často zapomíná na život běžného člověka v té či oné historické etapě. Jsou to ale právě tyto

¹²⁶ DYCKA, Václav. *c. d.* s. 220.

¹²⁷ DYCKA, Václav. *c. d.* s. 224 -252.

¹²⁸ ZBRÁNKOVÁ, Anna. *c. d.*

¹²⁹ PRŮCHA, Jan, Jiří MAREŠ a Eliška WALTEROVÁ, 2003. Pedagogický slovník. 4. aktualiz. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-772-8. s. 66.

¹³⁰ MAŇÁK, Josef a Vlastimil ŠVEC, 2004. Výukové metody. Brno: Paido. ISBN 80-7315-039-5. s. 57.

¹³¹ HUDECOVÁ, Dagmar, 2007. Jak modernizovat výuku dějepisu: výchovné a vzdělávací strategie v dějepisném vyučování. Úvaly: Albra. ISBN 978-80-7361-037-1. s.11.

běžné životy, osobní příběhy lidí, které dokáží i do dějepisného výkladu vnést jistou dávku emocí a žáky dokáží zaujmout. Ve vzdělávací oblasti *Člověk a společnost* do níž je dějepis v rámci RVP zařazen se u žáků „*formují dovednosti a postoje důležité pro aktivní využívání poznatků o společnosti a mezilidských vztazích v občanském životě.*“¹³² Pro formování postojů je přitom důležitá i jejich emotivní část, jsou emocemi akcentovány.¹³³

Jsou to právě alternativní zdroje poznatků, které mohou žáky často velmi úspěšně motivovat a do tématu vtáhnout, ať už jsou jimi různá literární díla, či přímo validní prameny orální historie. Tyto konkrétní příběhy obyčejných lidí, kteří v dané historické etapě opravdu žili dokážou vzbudit zájem žáků o velké dějiny, o historický kontext.¹³⁴

Podle RVP má dějepis směřovat k pochopení, „*že historie není jen uzavřenou minulostí ani shlukem faktů a definitivních závěrů, ale je kladením otázek.*“¹³⁵ Mezi těmito otázkami mohou, mimo jiných, být právě otázky ohledně životní situace běžných lidí, dopadů historických událostí na jejich životy, či jejich vnitřní motivace konat to či ono. Právě ono chápání historie jako něčeho uzavřeného, něčeho, co se žáka a jeho okolí už netýká, je velmi zrádné. Na ukázce života běžných lidí, kteří také mnohdy nevěřili, že by se jich mohla historie týkat, dokud jejich rodným městem nezačaly projíždět tanky, můžeme toto omezené chápání historie ilustrovat jako mylné.

Je podstatné také rozvíjet časové a prostorové představy a empatie, které by žákům umožnily proniknout k pochopení historických dějů.¹³⁶ Kromě využití vzpomínek pamětníků v rámci běžné výuky nezávisle na regionu, mohou být využity i v rámci výuky regionálních dějin. Výuka regionálních dějin je přínosná zejména díky tomu, že dokáže přiblížit a konkretizovat jinak poměrně abstraktní a vzdálené národní dějiny. Regionální dějiny také stírají hranice mezi školou a oblastí, ve které se nachází, dokáží ukázat historii v praxi, a jsou

¹³² Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [online], 2021. Praha: MŠMT [cit. 2022-03-18]. Dostupné z: https://www.nuv.cz/file/4983_1_1/download/

¹³³ NAKONEČNÝ, Milan, 1997. *Encyklopedie obecné psychologie*. 2., rozš. vyd., v Akademii vyd. 1. (1. vyd. v nakl. Vodnář pod náz. Lexikon psychologie). Praha: Academia. ISBN 80-200-0625-7. s. 217.

¹³⁴ KOPEČEK, Pavel, Pavel KRÁKORA a Gabriela CINGELOVÁ, 2015. *Didaktika a metodika výuky společenskovědních oborů a dějepisu pro začínající akademické pracovníky*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-4779-7. s. 33.

¹³⁵ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [online], 2021. Praha: MŠMT [cit. 2022-03-18]. Dostupné z: https://www.nuv.cz/file/4983_1_1/download/

¹³⁶ Tamtéž.

vhodné pro rozvoj mezipředmětových vztahů, ať už se jedná o výtvarnou výchovu, zeměpis, či společenské vědy.¹³⁷

Co se očekávaných výstupů v rámci RVP týče, dané téma může vést k dosažení cíle D-9-7-05: „zhodnotí postavení Československa v evropských souvislostech a jeho vnitřní sociální, politické, hospodářské a kulturní prostředí“, a také D-9-7-03, v rámci kterého má žák být schopen rozpoznat destruktivní sílu totalitarismu a vypjatého nacionalismu.¹³⁸ Využití tématu této bakalářské práce může také přispět k osvojení si klíčových kompetencí, jako je občanská kompetence, či kompetence k řešení problémů. Kompetence, které budou v rámci tématu rozvíjeny ale záleží na formě, s jakou učitel k hodině přistoupí.

7.2 Přípravy na dvě vyučovací jednotky s využitím daného tématu

7.2.1 Příprava na vyučovací jednotku s využitím tématu jako pouhé ilustrace

Je obrovské množství způsobů, jak dané téma využít v hodinách dějepisu. Od cílené práce čistě se vzpomínkami pamětnice až po jejich pouhé zmínění v rámci celorepublikových dějin. Čím více by byly paměti zakomponovány do tématu hodiny, tím náročnější by příprava na takovou hodinu byla. První ze dvou příprav, které budou v rámci této bakalářské práce navrženy, bude tedy ta jednodušší, ta, ve které budou vzpomínky pamětnice použity jako pouhá ilustrace při probírání dějin druhé světové války.

Příprava na vyučovací jednotku

Předmět: Dějepis

Ročník: 9.

Věk žáků: 14-15 let

Téma: Protektorát Čechy a Morava

Tematický celek: Druhá světová válka

Počet hodin věnovaný tématu: 1

Počet hodin věnovaný tematickému celku: 4

¹³⁷ AKTEKIN, Semih, 2010. The place and importance of local history in the secondary history education. In: *Journal of Theory and Practice in Education*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart University, s. 86-105. ISSN 1304-9496.

¹³⁸ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [online], 2021. Praha: MŠMT [cit. 2022-03-18]. Dostupné z: https://www.nuv.cz/file/4983_1_1/download/

Očekávaný výstup učení: Zhodnotí postavení Československa v evropských souvislostech a jeho vnitřní sociální, politické, hospodářské a kulturní prostředí.

Mezipředmětové vztahy:

Český jazyk a literatura – téma války a života v jejím průběhu v literatuře

Občanská výchova - téma základních lidských práv, extremistických ideologií

Průřezová témata: Výchova demokratického občana; Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech; Multikulturní výchova

Výukové cíle:

Kognitivní -> Žák vysvětlí okolnosti vzniku Protektorátu Čechy a Morava.

Žák charakterizuje specifika všedního života v Protektorátu Čechy a Morava.

Žák vyjmenuje přední představitele nacistické správy českých zemí.

Afektivní -> Žák doceňuje bezpečí a stabilitu ve které žije ve vztahu k nebezpečí a nejistotě života za druhé světové války.

Osnova výkladu:

1 – Připomenutí učiva z předchozích hodin o mnichovské dohodě, o vzestupu Hitlera k moci, o specifikách česko-německých vztahů. Na tomto místě je příhodné odcitovat pamětnici a její vzpomínky na náladu po mnichovské dohodě. (*Pozn.: snažit se žáků ptát, ne jim fakta oznamovat.*)

2 – Na zopakování specifik česko-německých vztahů navázat kratší zmínkou o činnosti Konráda Henleina. Zde je možné zmínit další ze vzpomínek Anny Zbránkové.

4 – Stručně shrnout nejdůležitější události v Protektorátu Čechy a Morava. Okupace, vznik tábora Terezín, atentát na Reinharda Heydricha, odboj.

3 – Krátce pojednat o podmínkách všedního života v Protektorátu Čechy a Morava. Zde je stěžejní použít k ilustraci vzpomínky pamětnice.

4 – Nastínit vliv, které měly události jako mnichovská dohoda či atentát na Heydricha na poválečný vývoj české společnosti.

Realizace zápisu žáka:

Žák si zapisuje pouze nejdůležitější informace. Podrobnější text je součástí promítané prezentace, která bude žákům po hodině nasdílena.

Výukové metody:

Reproduktivní metody: Přednáška -> Metoda, která není ideální, ale z důvodu limitující časové dotace nezbytná.

Produktivní metody: Práce s textem -> krátká práce s přepisem vzpomínek Anny Zbránkové.

Práce s mapou.

Diskuze.

Didaktické pomůcky:

Tabule, dataprojektor s počítačem pro promítání multimediálního obsahu, mapa.

Struktura a organizace hodiny:

Celkový čas -> 45 min.

Zápis do třídní knihy, organizace – 5 min.

Rekapitulace učiva z předchozích hodin – 10 min.

Představení časového a prostorového rámce nového učiva: 3 min.

Samotný výklad a promítání multimediálního obsahu: 12 min. (*Pozn.: zahrnuje body 1-4 z osnovy*)

Práce s textem vzpomínek a s mapou: 7 min.

Závěrečná rekapitulace a diskuze: 8 min.

7.2.2 Příprava na vyučovací jednotku s prvky regionální historie a s využitím tématu

Druhou, v rámci této bakalářské práce vypracovanou, přípravou na vyučovací hodinu bude příprava na hodinu, ve které se budou vyskytovat prvky regionální historie. Jak již bylo zmíněno výše, regionální dějiny jsou přínosné zejména v tom, že dokáží konkretizovat odosobněné historické události, a dokáží je tak přiblížit žákovi. Ideálním prostředkem pro výuku regionálních dějin by dozajista byla exkurze do zmíněné vesnice, nicméně exkurze nebývá vždy možná, jak z důvodů časových, tak z důvodů organizačních.

Příprava na vyučovací jednotku

Předmět: Dějepis

Ročník: 9.

Věk žáků: 14-15 let

Téma: Litoměřický okres v rámci Protektorátu Čechy a Morava

Tématický celek: Druhá světová válka

Počet hodin věnovaný tématu: 1

Počet hodin věnovaný tematickému celku: 4

Očekávaný výstup učení: Zhodnotí postavení Československa v evropských souvislostech a jeho vnitřní sociální, politické, hospodářské a kulturní prostředí.

Mezipředmětové vztahy:

Český jazyk a literatura – téma války a všedního života v jejím průběhu v literatuře

Zeměpis – přírodní podmínky ve sledovaném regionu

Průřezová témata: Výchova demokratického občana; Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech;

Výukové cíle:

Kognitivní -> Žák vysvětlí okolnosti vzniku Protektorátu Čechy a Morava.

Žák charakterizuje specifika okresu Litoměřice.

Žák vysvětlí rozdílnou národnostní situaci před druhou světovou válkou v okrese Litoměřice.

Afektivní -> Žák vnímá dlouhodobý vývoj jeho domovského regionu.

Osnova výkladu:

1 – Připomenutí učiva z minulých hodin regionální historie. Vývoj osídlení ve sledovaném regionu. Navázání na učivo zeměpisu o přírodních podmínkách Litoměřického okresu. (*Pozn.: snažit se žáků ptát, ne jim fakta oznamovat*)

2 – Pokračovat ve výkladu ohledně hospodářského, sociálního a ekonomického vývoje oblasti. Poukázat na rozdíly v národnostním složení.

3 – Krátce pojednat o podmínkách všedního života v Protektorátu Čechy a Morava. Zde je stěžejní použít k ilustraci vzpomínky pamětnice.

Realizace zápisu žáka:

Žák si zapisuje pouze stěžejní informace. Podrobnější text je součástí promítané prezentace, která bude žákům po hodině nasdílena.

Výukové metody:

Reproduktivní metody: Přednáška -> Kratší výklad než v obvyklých hodinách. Tato hodina je spíše hodinou zevšeobecňovací, než hodinou prezentace nového učiva.

Produktivní metody: Práce s textem -> Práce s přepisem vzpomínek Anny Zbránkové.

Práce s mapou -> Na mapě Litoměřického okresu nalézt města o kterých Anna Zbránková mluví.

Práce s technologiemi -> Nalézt v mapě na mobilním zařízení foto ulice či domu, ve kterém Anna Zbránková vyrůstala.

Diskuze -> Ohledně vývoje regionu, ohledně toho, zda někdo z žáků nebydlí v Brozanech nad Ohří, popřípadě zda nezná někoho, kdo tam bydlí.

Didaktické pomůcky:

Tabule, dataprojektor s počítačem pro promítání multimediálního obsahu, mapa, mobilní zařízení žáků.

Struktura a organizace hodiny:

Celkový čas -> 45 min.

Zápis do třídní knihy, organizace – 5 min.

Rekapitulace učiva z předchozích hodin – 7 min.

Představení časového a prostorového rámce nového učiva: 3 min.

Samotný výklad a promítání multimediálního obsahu: 10 min. (*Pozn.: zahrnuje body 1-3 z osnovy*)

Práce s textem vzpomínek a s mapou – tištěnou i tou v mobilních zařízeních: 10 min.

Závěrečná rekapitulace a diskuze: 10 min.

Závěr

Vzpomínky pamětníků jsou nedocenitelným historickým pramenem. Přináší nejen mnohdy dramatické obrazy nejrůznějších událostí historie, ale také vhled do všedního života našich předků. Ukazují nám, že historie není jen zmeť čísel, dat a jmen, ale že je hlavně příběhem nesčetného zástupu obyčejných lidí. Čtení či poslech takovýchto vzpomínek poskytuje novou perspektivu a přibližuje často vzdálené a odosobněné historické události. Výpovědi pamětníků jsou ale často zmatené a chaotické, a bez zasazení do historického kontextu také stěží pochopitelné. Dalším problémem těchto vzpomínek je, že jsou bohužel málokdy zaznamenány trvaleji než jako z generace na generaci předávané rodinné legendy. Oběma těmto problémům se snažila tato bakalářská práce předejít. Je jisté, že by Anna Zbránková ocenila, že se její vzpomínky neztratí, a budou přístupné dalším zájemcům.

Vzpomínky Anny Zbránkové byly předloženy spolu s širší historickou perspektivou, která objasňovala tu či onu událost. Všední život během druhé světové války ve sledovaném regionu není příliš dopodrobna probádaným tématem. I proto jsou tyto paměti cenné. Je možné sledovat, že odstup mnoha desítek let od doby, na kterou pamětnice vzpomínala, mírně otupěl hrůzy, kterých byla v dětství svědkem. Při poslechu audionahrávek je ale jasně cítit, že při reminiscenci některých nejsilnějších okamžiků stále hrají silnou roli emoce. Nejsilnější jsou vzpomínky na žízňící matku s dětmi během odsunu Němců. Při nich šlo jasně slyšet vrcholné rozhořčení nad zásadou „oko za oko, zub za zub“, kterou se její spoluobčané často řídili. Anna Zbránková své zážitky předkládala jasně a uceleně, s notnou dávkou sarkasmu, která pro ni byla celý život charakteristická. Při transkripci do písemné verze byly audionahrávky upraveny jen v rámci detailů. Tyto úpravy byly nutné, aby byl výsledek čitelný, obsah nahrávek ale nijak pozměněn nebyl.

Jak již bylo zmíněno v první kapitole, podmínky, ze kterých Anna Zbránková pocházela měly jasně velký vliv na to, jak na události druhé světové války vzpomínala. A měly taky velký vliv na to, že nejpevněji se jí do mysli zapsaly okamžiky, kdy se její spoluobčané chovali v jejích očích nelidsky. Ať už se jednalo o kšeftaření, projevy nenávisti, převlékání kabátů, či podlézavé chování jak vůči Němcům, tak vůči vojákům Rudé armády. To byly věci, které Anna Zbránková nesla nejhůř a nejmíc je také odsuzovala.

Téma paměti v autorově rodině zdaleka nebylo touto prací vyčerpáno. Při prohlížení rodinného archivu v rámci rešeršní fáze této práce bylo nalezeno mnohé. Ať už se jedná o korespondenci otce Anny Zbránkové z první světové války, nebo o audionahrávky

vzpomínek její matky, Julie. V rámci rozsáhlejší práce by tak bylo možno předložit poměrně ucelený a informativní narativ o osudech jedné rodiny ve dvou světových válkách.

V poslední kapitole byly shrnuty možnosti využití tématu v pedagogické praxi. Autor doposud nemá přímou zkušenost s praktickou pedagogickou činností v předmětu dějepis, a tato kapitola je tedy spíše jakýmsi návrhem, neboť nebylo možné tyto přípravy vyzkoušet v třídách se žáky.

Seznam pramenů

ČELOVSKÝ, Bořivoj, 2002. *So oder so: řešení české otázky podle německých dokumentů 1933-1945*. 3. vyd., (V Tílii 2.). Šenov u Ostravy: Tilia. ISBN 80-861-0155-X.

NOVOTNÝ, Antonín, 1915. *Dopis. Drazí Rodiče!* Lovosice.

NOVOTNÝ, Antonín, 1963. *Moje paměti*. Brozany nad Ohří.

RŮŽKOVÁ, Jiřina a Josef ŠKRABAL, 2006. *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005 1. díl*. Praha: Český statistický úřad. ISBN 80-250-1310-3.

Sborník Ministerstva školství a národní osvěty: ministerstvo, školské úřady, vysoké, střední a odborné školství. V Praze: Ministerstvo školství a národní osvěty, 1928, 8(1). s. 586.

Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930, Díl I: Růst, koncentrace a hustota obyvatelstva, pohlaví, věkové rozvrstvení, rodinný stav, státní příslušnost, národnost, náboženské vyznání. Praha: Státní úřad statistický, 1934.

Statistická ročenka republiky Československé. Praha: Orbis, 1936, 1936(1).

Státní oblastní archiv v Litoměřicích: Fond římskokatolické farnosti Brozany Nad Ohří, sign 15/14, inv. č 524. *Vademecum SOA Litoměřice* [online]. [cit. 2022-02-18]. Dostupné z: <http://vademecum.soalitomeric.cz/vademecum/permalink?xid=09ddd7cea03b9b8d:30bdd2c7:1201ea2ef5b:-7e3d&scan=606a6b1a456f4030b82b4a2a740797c2>

Státní oblastní archiv v Litoměřicích: Sčítání lidu 1921, inv. č. 740. *Vademecum SOA Litoměřice* [online]. [cit. 2022-02-18]. Dostupné z: <http://vademecum.soalitomeric.cz/vademecum/permalink?xid=D2DB443135DF11E5BA72B4B52FB5B317&scan=3b5261a0fbde4b0188462cf4e2793cdf>

Svobodné slovo: list Československé strany socialistické, Pražské vydání. Praha: Československá strana socialistická, 29.05.1945, 1(15). ISSN 0231-732X.

ZBRÁNKOVÁ, Anna. *Vzpomínky Anny Zbránkové na dětství v průběhu druhé světové války*. [MP3 záznam] Vsetín, 2009.

Seznam literatury

AKTEKIN, Semih, 2010. The place and importance of local history in the secondary history education. In: *Journal of Theory and Practice in Education*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart University, s. 86-105. ISSN 1304-9496.

BENEŠOVÁ, Miroslava, Jan SMETANA, Oldřich KOTYZA a Jindřich TOMAS, 1997. *Dějiny města Litoměřic*. Litoměřice: Město Litoměřice. ISBN 80-238-4357-5.

BINDER, Miroslav. *Mechanizace prací u lnu*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1963.

BRANDES, Detlef, 2015. *Germanizovat a vysídlit: nacistická národnostní politika v českých zemích*. Praha: Prostor. Obzor (Prostor). ISBN 978-80-7260-310-7.

DUDEK, František, 1985. *Monopolizace cukrovarnictví v českých zemích do roku 1938*. Praha: Academia.

DYCKA, Václav, 2015. Kolaborace na Roudnicku. In: *Paměť a místo: Proměny společnosti ve 30. až 60. letech 20. století*. Ústí nad Labem: Filosofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, s. 209-263. ISBN 978-80-7414-765-4.

FIEDLER, Jiří, 1992. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer.

FOUSTKA, Radim Neumann, 1937. *Konrád Henlein: neoficiální historie jeho strany*. Praha: Volná myšlenka.

HUDECOVÁ, Dagmar, 2007. *Jak modernizovat výuku dějepisu: výchovné a vzdělávací strategie v dějepisném vyučování*. Úvaly: Albra, 2007. ISBN 978-80-7361-037-1.

KÁRNÝ, Miroslav, 1995. *Terezínská pamětní kniha: židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941-1945*. Praha: Melantrich. ISBN 80-7023-208-9.

KOPEČEK, Pavel, Pavel KRÁKORA a Gabriela CINGELOVÁ, 2015. *Didaktika a metodika výuky společenských věd a dějepisu pro začínající akademické pracovníky*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-4779-7.

KRPEŠ, Václav, 2016. *Doxova cesta.: Vzpomínky - ztracený svět*. Ostrava. ISBN 978-80-260-9142-4.

KRYL, Miroslav, 1999. *Osud vězňů terezínského ghetta*. Brno: Doplněk. Knihy dokumenty. ISBN 80-723-9042-2.

KŘIVKA, Josef, 1970. Územní rozšíření a plocha chmele v Čechách od poloviny 17. do poloviny 19. století. In: *Vlastivědný sborník 1970, ročník VII.: Litoměřicko*. Litoměřice: Okresní muzeum Litoměřice, s. 45-70. ISSN 0075-9988.

KUČERA, Jaroslav, 1997. Mezi Wilhelmstraße a Thunovskou.: Finanční podpora Německé říše Sudetoněmecké straně v letech 1935-1938. *Český časopis historický*. 95(3), 387-410. ISSN 0862-6111.

KURAL, Václav a Zdeněk RADVANOVSKÝ, 2002. *"Sudety" pod hákovým křížem*. Ústí nad Labem: Albis international. ISBN 80-860-6766-1.

KYNCL, Vojtěch, 2017. Pochody smrti. In: NĚMEČEK, Jan. *Kapitoly z osvobození Československa 1945*. Praha: Academia, s. 55-59. ISBN 978-80-200-2781-8.

LOZOVIUKOVÁ, Kateřina, Jitka SUCHÁ a Zdeněk RADVANOVSKÝ, 2001. *Mimořádný lidový soud v Liberci a Litoměřicích v letech 1945-1948*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Pedagogická fakulta. ISBN 80-7044-326-X.

MAINUŠ, František, 1974. *Totálně nasazení (1939-1945)*. Praha: Mladá fronta.

MAJEWSKI, Piotr Maciej, 2014. *Sudetští Němci 1848-1948: dějiny jednoho nacionalismu*. Brno: Conditio humana ve spolupráci s Muzeem druhé světové války v Gdaňsku. Monographiae (Conditio humana). ISBN 978-80-905323-2-8.

MAŇÁK, Josef a Vlastimil ŠVEC, 2003. *Výukové metody*. Brno: Paido. ISBN 80-7315-039-5.

MARŠÁLEK, Pavel, 1999. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1945*. Praha: Vodnář. ISBN 80-85889-26-9.

MOHN, Volker, 2018. *Nacistická kulturní politika v Protektorátu: koncepce, praxe a reakce české strany*. Praha: Prostor. Obzor (Prostor). ISBN 978-80-7260-372-5.

NAKONEČNÝ, Milan 1997. *Encyklopedie obecné psychologie*. 2., rozš. vyd., v Akademii vyd. 1. (1. vyd. v nakl. Vodnář pod náz. Lexikon psychologie). Praha: Academia. ISBN 80-200-0625-7.

OBRŠLÍK, Jindřich, 1986. K pěstování a prvotnímu zpracování lnu v Jihlavském a Brněnském kraji v letech 1949-1960. In: *Lnářský průmysl : příspěvky k dějinám : sborník příspěvků k dějinám lnářské výroby v českých zemích : studie - materiály - zprávy*. Trutnov: Lnářský průmysl, s. 167-184.

PASÁK, Tomáš, Milan NAKONEČNÝ a Jana PASÁKOVÁ, 1999. *Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945*. Praha: Práh. ISBN 80-7252-017-2.

PATERA, Evžen, 2000. *Vzpomínky na "Hydrák" v Záluží u Mostu*. Praha. ISBN 80-238-6421-1.

PEŠEK, Jiří, 2018. Vznik, charakter a konec první Československé republiky: Několik úvah k aktuálním diskusím. *Český časopis historický*. 116(3), 659-692. ISSN 08626111.

PRŮCHA, Jan, Jiří MAREŠ a Eliška WALTEROVÁ, 2003. *Pedagogický slovník*. 4. aktualiz. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-772-8.

RIEDL, Antonín, 1856. *Ponaučení o setí, pěstování a připravování lnu*. Třebíč: Okresní hospodářská jednota.

ROTHKIRCHENOVÁ, Livie, 1991. Osud Židů v Čechách a na Moravě v letech 1938 - 1945. In: *Osud Židů v protektorátu 1939-1945*. Praha: Trizonia, s. 17-80. ISBN 80-900953-7-2.

- SEDLÁČEK, August, 1923. *Hrady, zámky a tvrze království českého díl XIV*.
- STANĚK, Tomáš, 1991. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha: Academia. ISBN 80-200-0328-2.
- ŠEBEK, Jaroslav, 2017. Divoký odsun. In: NĚMEČEK, Jan. *Kapitoly z osvobození Československa 1945*. Praha: Academia, s. 139-142. ISBN 978-80-200-2781-8. s. 140.
- ŠKOBIS, Richard, 1967. Evakuace z Litoměřicka po Mnichovu a osudy Máchova pomníku za okupace. In: *Vlastivědný sborník 1967, ročník IV.: Litoměřicko*. Litoměřice: Okresní muzeum Litoměřice, s. 70-75. ISSN 0075-9988.
- TARSI, Anita, 1998. Staré ženy z Německa v ghettu Terezín. In: *Terezínské studie a dokumenty*. Praha: Academia, s. 154-178. ISBN 80-200-0682-6.
- TAUCHEN, Jaromír, 2016. Organizace a činnost úřadů práce v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945). *Právněhistorické studie*. 46(1), 91-109. ISSN 0079-4929.
- TOMS, Jaroslav, 2003. Poznámky k některým otázkám protistátní činnosti henleinovců v severozápadních Čechách před "Mnichovem." In: *Historie okupovaného pohraničí 1938 - 1945*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, s. 113-152. ISBN 80-7044-459-2. ISSN 1212-3439.
- VESELÝ, Martin, 2003. Nástin letecké války nad územím severozápadní části sudetské župy: Květen 1944 - květen 1945. In: *Historie okupovaného pohraničí 1938-1945 díl. 7*. Ústí nad Labem: Albis international, s. 229-261. ISBN 80-7044-459-2. ISSN 1212-3439.
- VESELÝ, Martin, 2015. Na cestě. Uprchlíci v Sudetské župě v letech 1944-1945. In: *Paměť a místo: Proměny společnosti ve 30. až 60. letech 20. století*. Ústí nad Labem: Filosofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, s. 135-208. ISBN 978-80-7414-765-4.
- ZELENÝ, Karel, 1999. *Vyhnání a život Čechů v pohraničí 1938-1945*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů. Vzpomínky (Print-Typia). ISBN 80-858-6468-1.
- ZIMMERMANN, Volker, 2001. Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945). Praha: Prostor. Obzor (Prostor). ISBN 80-720-3390-5.

Seznam internetových zdrojů

- MAŠKOVÁ, Linda, 2003. Aehrenthalský pivovar. *Industriální topografie* [online]. [cit. 2022-02-22]. Dostupné z: <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V000033>
- Muzeum čs. opevnění Roudnice nad Labem. *Řopík Roudnice* [online]. [cit. 2022-03-05]. Dostupné z: <https://www.ropikroudnice.cz/>

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [online], 2021. Praha: MŠMT [cit. 2022-03-18]. Dostupné z: https://www.nuv.cz/file/4983_1_1/download/

Seznam zkratk

DNSAP	- Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei; Německá národně socialistická strana dělnická
NSDAP	- Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei; Národně socialistická německá dělnická strana
SdP	- Sudetendeutsche Partei; Sudetoněmecká strana
SS	- Schutzstaffel; Ochranný oddíl
SD	- Sicherheitsdienst; Bezpečnostní služba
RSHA	- Reichssicherheitshauptamt; Hlavní říšský bezpečnostní úřad
STW	- Sudetenländische Treibstoffwerke; Sudetská továrna na pohonné hmoty
RVP	- Rámcový vzdělávací program

Seznam příloh

Seznam příloh:

Příloha č. 1: Fotografie rodiny Novotných. Archiv autora.

Příloha č. 2: Fotografie domu č. 51 v Brozanech nad Ohří. Archiv autora.

Příloha č. 3: Fotografie rodiny Novotných u brány domu č. 51. Archiv autora.

Příloha č. 1: Fotografie rodiny Anny Zbránkové. Anna Zbránková je první zprava. Archiv autora.

Příloha č. 2: Fotografie domu č. 51 v Brozanech nad Ohří. Archiv autora.

Příloha č. 3: Fotografie rodiny Novotných u brány domu č. 51. Anna Zbránková vpravo. Antonín Novotný mladší, druhý zleva, má zraněnou ruku, pravděpodobně z práce v Berlíně. Archiv autora.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Martin Zbránek
Katedra:	Katedra společenských věd
Vedoucí práce:	PhDr. Pavel Kopeček, Ph.D.
Rok obhajoby:	2022

Název práce:	Život v Brozanech nad Ohří během druhé světové války a bezprostředně po ní očima pamětnice a možné využití tohoto tématu v pedagogické praxi
Název v angličtině:	Life in Brozany nad Ohří during and immediately after Second World War as seen by contemporary witness and possible use of this theme in education
Anotace práce:	Bakalářská práce se zabývá zpracováním vzpomínek pamětnice na druhou světovou válku. Vzpomínky jsou zasazeny do širší historické perspektivy s přihlédnutím na regionální specifika. V rámci práce je vypracován návrh na možné využití tématu v pedagogické praxi.
Klíčová slova:	Brozany nad Ohří, Druhá světová válka, Protektorát Čechy a Morava, orální historie, Roudnice nad Labem, Litoměřice, všední život
Anotace v angličtině:	Bachelor thesis deals with processing of memories of the Second World War given by a contemporary witness. Memories are set into a wider historical perspective, with regards to regional specifics. A suggestion of possible use of this theme in education is made as a part of the thesis.
Klíčová slova v angličtině:	Brozany nad Ohří, Second World War, Protectorate of Bohemia and Moravia, oral history, Roudnice nad Labem, Litoměřice, everyday life
Přílohy vázané v práci:	3
Rozsah práce:	50 stran
Jazyk práce:	Český jazyk